

1

SISUKORD

E. LAAMAN: UUE PÕHISEADUSE KONSERVATIIVNE DEMOKRAATIA
N. KAASIK: RAHVUSVAHELISED KULTUURKONVENTSIOONID
H. NORMAN: KUTSEHARIDUSE PÄEVAKÜSIMUSI
H. REIMAN-POOM: NAISED RIIGIVOLIKOGU VALIMISTEL
R. INDREKO: ÕPETAJATELE TEADUSLIKU TÖOVÕIMALUSEST
A. V. KÕRV: JAKOB LIIV †

SISEPOLIITILINE RINGVAADE

E. SALURAND: PÕHISEADUSE ELLUVIIMISEL
„ KOMMUNISTIDE PROTSESSIDE PUHUL

MAJANDUSLIK RINGVAADE

A.S. G. SCHEEL JA KO. 1937. A. ARUANNE

VÄLISPOLIITILINE RINGVAADE

A. PEARN: TÄHTSAMAIK VÄLISPOLIITILISI SÜNDMUSI

AJAKIRJANDUSE VEERGUDELT

SELTSKONNA KULTUURLINE ISETEGEVUS
EESTI RAHVUSISELOOMU PIIRJOONI
RAHVUSLIK AUASI
LÕUNAPOOLNE TEE
ÄRGE SÜÜDISTAGE MALENDEID
PÕLISE TALUSUGUDE AUSTAMISELE

KIRJANDUS

A. VAGA: „EESTI VABADUSSÕDA 1918—1920“ I

ÜLD-MAJANDUS- JA KULTUURPOLIITILINE AJAKIRI

NR. 1 (53)

12. APRILL 1938

VI AASTAKIIG

UUE PÕHISEADUSE KONSERVATIIVNE DEMOKRAATIA.

Meie uus põhiseadus ei ole „ühest tükist raiutud“. Ta pole sündinud üheainsa riigiõiguseteadlase kirjutuslaual, nagu Saksa Weimari põhiseadus oli prof. H. Preussi ja Austria 1919. a. põhiseadus — prof. Kelsen'i töö. Meie uus põhiseadus on enam praktilise kui teoreetilise riigimõtte vili. Ajavoolud ja olud on teda mitmeti mõjutanud.

Ometi, kui teda võrrelda meie teiste põhiseadustega, siis torkavad silma tema iseäraldused, mis annavad talle erilise poliitilise ilme.

Ses suhtes võis meie 1920. a. põhiseadust nimetada — r a d i k a a l - d e m o k r a a t l i k u k s. Radikalismilt ületas teda kõigi liberaal-demokraatlike põhiseaduste reas veel ainuüksi Gruusia demokraatliku vabariigi põhiseadus.

Nagu Gruusia, nii on ka meie 1920. a. põhiseadus oma radikalismi taotlenud — vastuoksuses ainuvalitsuslikule mõttele. Nähes riigipeas monarhismi jäänust, püüti see amet kas hoopis ära kaotada, või vähendada tema õigusi miinimumini. Meie presidendi funktsioonid ühendati peaministri omadega.

Teoreetiliselt võeti küll aluseks parlamentarism. Tegelikult muutus aga presidendi ärajäämisega parlament Prantsuse Revolutsiooni kõikvõimsaks konvendiks, keda ainult rahvahääletus võis laiali saata.

Meie 1933. a. põhiseadus on otsene reaktsioon sellele konvendi-korrale, seega siis ainuvalitsusliku mõtte uuestisünd modernse diktatuuri kujul. President-diktaatori määratute võimupiiride juures langes parlament ainult dekoratsiooniks, mida võidakse kasutada, kuni teda sallitakse, võidakse aga ka mitte.

Selle põhiseaduse süsteemi on F. K a r l s o n nimetanud — a u t o r i - t a a r s e k s d e m o k r a a t i a k s. Esmakordselt on seda antiteetulist

nimetust kasutanud keiser Napoleon III oma riigikorra kohta, lugedes selle peatunnusteks — tugevat riigivõimu, mis rajanevat kodanike võrdsusel. Liberaalse demokraatia üks peaelement — v a b a d u s — puudub seal. Selle tõttu ei avaldu rahva suveräniteet, niivõrd kui teda seal veel säilib, mitte niivõrd valimistes, kui erilistes rahvahääletustes — plebistsiidides.

Meie päevil nimetab end autoritaarseks demokraatiaks — Itaalia fašistlik, niisama nagu ka Saksa rahvussotsialistlik riigikord, kuigi esimene neist põhimõtteliselt eitab, teine aga jaatab rahva suveräniteeti. Samasse liiki tuleks lugeda ka Nõukogude Vene uue põhiseaduse järgi.

Meie 1937. a. põhiseadus on mitmeti — kompromiss 1920. ja 1933. a. põhiseaduste vahel, eriti mis puutub presidendi võimupiiridesse. Selle kõrval kannab ta aga sootuks uusi jooni, mis eriti ilmsiks tulevad kodanike põhiõiguste kitsendamises, presidendi valimisviisi muutmises ja parlamendi teise koja loomises. Kokku moodustavad need üldpildi — konservatiivsest poliitilisest süsteemist, k o n s e r v a t i i v s e s t d e m o k r a a t i a s t.

Laiemalt tuttav on see süsteem Prantsuse riigimehe L. A. Thiersi tegevusest pärast Napoleon III keisririigi kokkuvarisemist. Mitte uskudes monarhiasse, kelle pooldajad, kuigi rahvuskogus enamuses, olid killustatud kolme üksteisele vaenulikku rühma, surus Thiers läbi „konservatiivse vabariigi“ ja Pariisi Kommuuna mässust hoolimata oskab sellele võita ka jõuka kodanluse toetuse. Tema konservatismi iseloomustas kolm joont. K o d a n i k e p õ h i õ i g u s e d, mida Napoleon oli peagu täiesti ära kaotanud, säilitas ta, kuid kitsendatud kujul, — Tocqueville'i põhimõttel: pärast revolutsiooni on ainuke viis vabadust päästa — teda piirata.

Teine joon — parlamendi t e i n e k o d a — senat —, kui riiklike traditsioonide hoidja. Selle 300 liikmest määrati 75 eluajaks, ülejäänud valiti kahejärgulise valimisviisiga (viimane moodus on praegu Prantsusmaal üldine). Oli kavatsus senatist asutiste ja isiklike esinduste kaudu teha notaablite koda. Kuid see jäeti kõrvale, kui liiga aristokraatlik.

Kolmas joon — plebistsiidide h ü l g a m i n e, kui reaktsioon Napoleon III valitusviisi vastu. Prantsuse teise vabariigi (1848—52) plebistsitaarne (rahva poolt otse valitav) president jäeti seepärast kõrvale. President sai valitavaks parlamendi mõlema koja üldkoosoleku poolt. Isegi parlamendi laialisaatmise õigus, kui plebistsiidi võimalik aseaine, piirati senati nõusoleku tingimusega.

Sestsaadik on ligi 70 aasta jooksul Prantsuse riigitüüri vaheldunud mitmesugused voolud. Kuid Prantsuse demokraatia konservatiivne iseloom on sellest hoolimata end tunda annud. Revolutsiooni plahvatused, mis täitsid Prantsuse XIX sajandit, on ära jäänud. Sotsiaalses seadusandluses on Prantsusmaa alles nüüdse kriisi aegu oma senisest tagasihoidlikkusest lahkunud.

Kõik need kolm erijoont leiduvad ka Eesti 1937. a. põhiseaduses.

Et ta kodaniku põhiõigustele on juurde lisanud ka kohustused, see isenesest ei ole nii suur uuendus. Need seisid juba meie esimeses 1919. a. ajutise põhiseaduse kavas. Niisama tunnevad neid mitmed teised liberaaldemokraatlikud põhiseadused.

Iseloomulikum on kodaniku põhiõigustes — nende kitsendamine riigi üldhuvides. „Ei või demokraatia nimel demokraatiaga liialdada“, nagu ütles Rahvuskogu II koja üldaruandja A. A n d e r k o p p. Seega on konservatismi põhimõtte oma iseloomulikuma väljenduse leidnud.

Kodaniku põhiõiguste kitsendused võivad põhimõtteliselt olla kahte liiki: objektiivsed, s. o. olenevad seadusest, aga mitte administratiivsest äranägemisest, ja subjektiivsed, kus riigivõim ise oma otstarbe järel neid igal ajal ära määrab.

Viimast liiki kitsendused iseloomustavad nn. „kontrollitud demokraatiad“, kes kodaniku põhiõigusi põhimõtteliselt mitte ei eita, kuid nende kasutamise olenevaks teevad riigivõimu näengust. Sealjuures võib see äranägemine ulatuselt väga mitmekesine olla. Poolamaa võib selle poolest üsna liberaalne tunduda, kuna N. Venemaal kodaniku vabadused, mis põhiseaduses proklameeritud, tegelikult veelgi valjemalt on kaotatud kui Saksamaal ja Itaalias, kus neid põhimõtteliseltki ei tunta.

Meie 1937. a. põhiseaduses on põhiõiguste kitsendused — objektiivset laadi. Isiku ainumõju on küll piiratud, kuid ses piiratud ringis on ta siiski säilinud. Riik on isiku vastu võimas, kuid mitte kõikvõimas.

Kui meie 1920. a. põhiseadusele oli enesestmõistetav — isiku primaat, 1933. a. põhiseaduse autorid aga selle vastu jutlustasid — riigi primaati, siis on 1937. a. põhiseadus säilitanud isiku primaadi, kuid seda kitsendanud riigi huvidega.

Teiseks konservatiivseks jooneks 1937. a. põhiseaduses on — parlamendi teine koda. Järjekindluse ja tasakaalu tegurina on seda nüüdisaja riigimeestest soovitanud Soome endine president P. S v i n h u f v u d ja Hispaania endine president A l c a l a Z a m o r a.

Muude maade eeskujudega võrreldes on meie teine koda — üsna julge katse oma koostiselt, üsna tagasihoidlik aga oma õigustelt.

Ta on ainuke omalaadiline katse, moodustada ligi pool oma koosseisust — kutseesindajaist. Isegi Iiri uus põhiseadus, tuues oma senatisse sama palju kutseesindajaid arvult, ei julge neid siiski mitte valida lasta kutseasutiste eneste poolt, vaid laseb nad valida esimesel kojalt kutseasutiste liikmetest.

Võrdlemisi vähe on selle vastu meie teises kijas Poola, Ungari ja endise Rumeenia eeskujudega võrreldes esindatud — eliidi põhimõtte. Ses asjas läksid Rahvuskogu teise koja enda soovid märksa kaugeemale esimesest kojast. Kuna teine koda oli liberaalsem, oli esimene — demokraatlikum, võideldes võrdsuse nimel ka eliidi põhimõtte vastu ning

teises kijas nähes üleatusust, mis, kui üldse olla võib, siis ainult vahest riigipea nõukogu kujul. Kuna teiselt poolt teine koda meie poliitikaalusse ilmuski riigipea sünnitusena, siis saigi ta nii väga suurel määral jooned, mis omased teisele kojale selle ajaloolise arengu ürgstaadiumis, kus ta oli — notaablite nõukogu riigivalitseja juures.

õigustelt on aga meie teine koda üks kõige tagasihoidlikumast. Ta on kaugel üheõiguslusest, mida viimased uuendused annavad Ungari teisele kojale. Isegi tema ankrustus põhiseaduses on üsna küsitav: § 149 järel võib põhiseaduse muutmise toimuda ka üldse ilma tema koostöötä, seega võib ta ka saada põhiseadusest välja heidetud, kui ainult juhtub valitud olema president, kes seks esitab eelnõu. Siin on plebistsitaarse idee jäänused põhiseaduse muutmisel vastuolus teise koja konservatiivsete alustega: sel piduril on endal pidemed nõrgavõitu: tõsisema konflikti korral esimese kojaga riskeerib ta „kõige lihaga“ välja kistud saada.

Tegelikult tähtsamaks õiguseks meie teisel kojale on — suspensiivne veto seadusandluses: esimene koda peab siis eelnõu kvalifitseeritud ($\frac{3}{5}$) enamusega uuesti vastu võtma, et see seaduseks saaks.

Kolmas konservatiivne joon — plebistsitiitide hülgamine leiab meie uues põhiseaduses aset ainult osaliselt ja nimelt eeskätt — presidendi valimisviisis.

Teatavasti oli see ka üks tähtsam võitluspunkt rahvuskogus.

Presidendi otsese valimise kohta rahva poolt ütles Lamartine a. 1848: jäägu midagi ka Jumala hooleks! Ja jäigi: valimistest tuli keiser Napoleon III.

Niisugused üllatused, kus igasugused kaalutluse võimalusedki kõrvaldatud, ei sobi muidugi mitte konservatiivse mõttega.

§ 40 võimaldab seepärast presidenti valida ka ainult parlamendi ja omavalitsuste poolt. Ainult siis, kui ühisele kandidaadile kokku ei lepita, otsustab rahvahääletus.

Selle eest on aga omapärase vastutasuna tulnud juurde plebistsiit selle sõna kitsamas mõttes — tavalise seadusandluse suhtes — parlamendi üldkoosoleku juhatusel tagatisega (§ 98) ja ilma selle tagatiseta — põhiseaduse muutmise asjus (§ 149).

Eriti viimane — § 149 — on uue põhiseaduse konservatiivse demokraatia tähtsam järeleandmine autoritaarsele demokraatiale. See § on mõeldud muidugi ainult haruldasteks erakorralisteks juhtudeks ja ajalooliselt seletatav hiljutisest põhiseaduselisest ümmikust, millest alles 1936. a. plebistsiit üle aitas. Sellegipärast jääb ta suurimaks kõrvalekaldumiseks uue põhiseaduse üldisest süsteemist, tema „Achilles' kanna“, kuhu tabades, s. o. sellekohase presidendi valides peaks olema kõige kergem kogu põhiseaduse süsteemi muutmist käima panna.

E. Laaman.

RAHVUSVAHELISED KULTUURKONVENTSIONID.

Vahekorrad riikide vahel arenevad alatasa läbi aegade, täienevad, paisuvad, tihenevad ja süvenevad. Käsikäes sellega tähistab käidud teed ka rahvusvaheline õiguslik kord. Sündmused ja vajadused nagu sadestuvad rahvusvahelistes aktides, riikide vahel toime tulnud lepingutes ja annavad igale sajandile teda iseloomustava pildi, mis paiguti tunduvalt erineb eelmiste sajandite omast. Vaadeldes aegu, kus riikide vahelised suhted vast hakkasid tekkima ja pinda võitma, näeme, et suurim rõhk langes poliitiliste vahekordade lahendamisele ja seadmisele. Sellele vastavalt kannavad ka tollal riikide vahel sõlmitud lepingud teravat poliitilist ilmet: sõda ja rahu on poliitilise elu keskuseks, domineerivad siis ka rahulepingud ja poliitilise võitlusega tihedalt seotud liidu- ja abiandmise lepingud. Kuid peagi murrab sisse majanduslik motiiv, peagi asuvad riigid kaubanduslike lepingute sõlmimisele ja selle kaudu ka esmakordselt püsivate rahuvahekordade normeerimisele. Läänud sajandi teisest poolest alates paisub see rahuline koostöö riikide vahel ja haarab järjest uusi alasid. Rahvusvaheliste lepingute võrk laieneb senitundmatutele eluavaldustele, korraldab rahvusvahelises, paiguti koguni universaalses ulatuses esmalt posti-, telefoni- ja telegraafiühendused, siirdub sealt teistele liiklusaladele, haarab edasi tervishoiu ala, sotsiaalala, kuni viimaks puudutab arglikult ka intellektuaalse elu avaldusi. Kui seni juristid pidid tähelepanu pühendama eeskätt poliitilistele, juriidilistele, majanduslikkudele või sotsiaalsetele lepingutele riikide vahel, siis saabus ka aeg, kus osutus vajalikuks viimaks käsitleda ka intellektuaalseid küsimusi korraldavaid lepinguid. Sellise muudatuse on enesega kaasa toonud peasjalikult käesolev sajand.

Läänud sajandil võib juba kohata mõningaid lepinguid, mis ühel või teisel viisil korraldavad vaimse elu avaldusi. Esimesed pääsukesed sel alal olid küll väheütlevad: meetrikonventsioon, konventsioon maailma täpse geograafilise kaardi tegemiseks. Hiljem aga tulevad juba niisugused konventsioonid, nagu autori-õiguse konventsioon, nagu vaimse omandi kaitse konventsioon. Kuigi nad käsitlevad juba intellektuaalset ala, on neil veel kõigil tugev materialistlik-utilitaristlik maik juures. Nende konventsioonide sihiks oli esijoones kaitsta autorite õigusi tasule nende teoste ja leiutiste eest ning vaimse töö enese rahvusvaheline korraldamine areneb kaudselt ainult sellel majanduslikul taustal. Pealegi haarasid need konventsioonid vaid mõningaid pakilisemalt korraldamist vajavaid küsimusi ja otsisid neile lahendust suuremas ulatuses. Ka tänapäeval esinevad veel seda liiki konventsioonid rahvusvahelises praktikas. Näitena võiks tuua tugeva poliitilise maiguga konventsiooni raadiotelevi kasutamise kohta rahu säilitamiseks, mis teiste omalaadsetega paigutub moraalse desarmeerumise valdkonda.

Kõrvuti selliste kollektiivsete konventsioonidega hakkavad aga juba käesoleva sajandi esimesil aastail sõlmuma ka kahepoolsed lepingud üksikute riikide vahel nende vahel kujunenud kultuuriliste vahekordade normeerimiseks. Kuid enne Maailmasõda olid sellised lepingud suhteliselt haruldased ega väljendanud teadlikku taht korraldada kahe rahva vaimse koostöö küsimusi nende täies ulatuses. Seevastu muutub olukord kiirelt peale sõda. Riigid, hinnates üha kõrgemalt vaimsete suhete väärtust ja nende osatähtsuse lakkamatut tõusu muude suhete kõrval, hakka-

vad järjest rohkem tähelepanu pühendama kultuurilisele koostööle, selle korrastamisele ja impulseerimisele. Eriti viimaseil aastail võtab niisugune normeerimine hoogu. Tähelepanu vääriv on fakt, et viimaste kümne aasta jooksul on sõlmitud mitmesuguste riikide vahel üle 40 kultuurkonventsiooni. Võiks koguni ütelda, et see korrastamise ala on nagu üleöö moodi läinud ja sellisena kohati liigsetki harrastamist leidnud. Sellele on suuresti kaasa aidanud asjaolu, et Rahvasteliidu organite süsteemis tegutsev vaimse koostöö komisjon koos Pariisi Rahvusvahelise Vaimse Koostöö Instituudiga on ka omalt poolt soojalt soovitanud niisuguste lepingute sõlmimist ja selleks tõuget annud vaimse koostöö rahvuslike komisjonide kaudu.

Koos teiste riikidega on ka Eesti asunud sellele teele. Alles läinud aastal sõlmiti meie poolt kultuurkonventsioonid meie hõimlastega — ungarlaste ja soomlastega. Need kaks konventsiooni on loomulikult vaid Eesti esimesteks sammudeks paljulubava uudismaa harimisel. Ei ole kahtlust, et kultuuri-vahekordade normeerimisele meie sugurahvastega järgnevad samasugused üritused teistegi riikidega, kuivõrd tihenev koostöö vaimsel alal peaks seda nõudma või soodustama. Igatahes on praegu algus juba tehtud, esimesed kogemused saadud, tee vabaks tehtud edasisele jõuküllasele arengule.

Kultuurkonventsioonid on uudseks nähteks riikide vahelises elus. Sama uudsed on nad ka meile ja meie vaimsele elule. Seepärast pole huvituset vaadelda lähemalt nende praeguse sisu kujunemist ja ulatust. Sirvides Vaimse Koostöö Instituudi poolt välja antud kultuurkonventsioonide kogu, võib hõlpsasti tähele panna, et seni on välja kujunenud kaks tüüpi: üks — seda võiks nimetada romaani tüübiks — käsitab tavaliselt ainult hariduslikke küsimusi, teine — Kesk-Euroopa tüüp — püüab, vastupidi, haarata kõiki võimalikke vaimse koostöö alasid kahe rahva vahel ja kujuneb sisult tõelikult kultuurkonventsiooniks. Kuigi esimest tüüpi lepingud on praegu veel arvulises ülekaalus, ei saa kahtlustki olla, et teine tüüp võib ainuüksi arvestada hiilgavat tulevikku. Esimene sellesisuline leping sõlmiti 1935. aastal Ungari ja Poola vahel ja kujunes kiirelt järeleaimatavaks mudeliks järgnevaile. Praegu tarvitav mõiste — kultuurkonventsioon — käib ainult selle tüübi kohta. Oma piiritelu poolest oleks siis kultuurkonventsioon kahe või rohkema riigi vahel toime tulnud leping vaimse koostöö edendamise kohta kahe rahva vahel.

Vaimne koostöö rahvaste vahel on aga omakorda mõiste, mis vajab lähemat selgitamist. On endastmõistetav, et see ei suuda kuidagi haarata täies ulatuses ühe rahva vaimset elu, vaid ikkagi ainult seda osa temast, mis väljendub kontaktis teise lepinguosalise vaimse eluga. See määrab ka kultuurkonventsioonide sisu. Kuivõrd iga leping riikide vahel on normatiivne akt, sedavõrd on kultuurkonventsiooni lähemaks ülesandeks kahe kultuuri kokkupuute-teede avamine ja korraldamine, samuti aga ka asutiste ellu kutsumine, kelle otseseks kohustuseks on vaimse koostöö viljelemine tema igasuguseil kujudel. Seega võiks kultuurkonventsioonide ainevald olla väga rikkalik. Paraku aga tuleb tunnustada, et reaalsed võimalused siin on palju piiratumad.

Tavaliselt korraldavad kultuurkonventsioonid esijoones ülikoolide professorite vahetust või vähemalt nende esinemist loengutega teise lepinguosalise ülikoolides, samuti aga ka üliõpilaste või koguni kooliõpilaste vahetust. Need vahetused manavad esile rohkesti küsimusi, nagu

külalisprofessorite õigusliku seisukorra määramine, üliõpilaste vastuvõtu tingimused teise riigi ülikoolidesse, diplomite võrdsuse tunnustamine jne. Kohati toimub vahetus ka raamatukoguhoidjate, muuseumide juhatajate ja muude teaduslike asutiste vahel.

Kõrvuti professorite vahetusega korraldavad kultuurkonventsioonid samuti enamikul juhtudel ka lektoraatide ja teaduslike instituutide ellu kutsumist teise lepinguosalise ülikoolides, kusjuures nende ülesandeks on oma kodumaa keele, kirjanduse ja kultuuri õpetamine ja tutvustamine teise maa noorsoole. Eriti tähtsat osa etendab keele õpetamise küsimus. Selleks, senise praktika põhjal, peetakse ülal lektoraate. Instituutide ülesandeks aga on tavaliselt teise maa kirjanduse tutvustamine, milleks need instituudid varustatakse valitud raamatuid koostatud kogudega, kust huvilised võivad leida vajalikke andmeid vastava maa ja tema kultuuri kohta. Sagedasti keele õpetamisega kõrvuti antakse ka ülevaateid vastava maa ajaloo, kunstiajaloo, kirjandusest, riiklikest institutsioonidest kui ka rahva kombeist ja iseloomust. Meie lepingud Ungariga ja Soomega näevad ette niihästi lektoraatide asutamise kui ka mainitud tüüpi instituutide loomise vastavalt Tartu ja Helsingi ülikooli juures.

Paljud lepingud taotleavad koostöö korraldamist lepinguosaliste maade teadlaste vahel, võimaldades eriti tutvumist teaduslike töödega teise maa teaduslikes ajakirjades avaldatud ülevaadete kaudu, samuti aga mõningate tööde läbiviimist kahe maa teadlaste ühisel töö.

Suurt rõhku pannakse tavaliselt ka raamatute leviku hõlbustamisele. Selle eesmärgiga korraldatakse raamatute näitusi, asutatakse raamatukogusid, soodustatakse parimate teoste tõlkimist kui ka vahetatakse ametlikke väljaandeid.

Kõrvuti teaduse vallaga püütakse korraldada koostööd ka muudel aladel, nagu programmide vahetust raadiojaamade vahel, kinofilmide, eriti aga kulturfilmide vahetust jne.

Selline on seni kujunenud kultuurkonventsioonide sisu. Nagu näha, on ta sihitud esihoones vastava soodustava raamistiku loomisele vaimse koostöö võimaldamiseks, nende takistuste kõrvaldamiseks, mis ei lase intellektuaalsele vahekorradel tekkida ja normaalselt areneda. Selle poolest on kultuurkonventsioonidel oma vastuvaidlemata väärtus. Nad loovad uusi võimalusi vaimse koostöö harrastamiseks kahe rahva vahel, nad aitavad suuresti kaasa rahvaste üksteise tundmaõppimisele ja üksteisest arusaamisele. Nad on seega oluliseks teguriks kaasaegses rahvusvahelises elus ja omavad omajagu ka poliitilist tähtsust, kuivõrd nad aitavad siluda hõõrumisi rahvaste vahel ja süvendavad nende vahel sõprust.

Kuid ekslik oleks arvamine, et kultuurkonventsioonid oleksid suuteli- sed looma vahekordi kultuurilisel alal. Ei. Kultuurkonventsioonid ei saa luua vahekordi seal, kus neid pole olemas, kus rahvaste elusad jõud neid ei kannu. Kuigi selliste lepingute elulugu pole veel kuigi pikk, võib juba praegu tähendada, et mõned neist on surnult sündinud sellepärast, et nad ei saa tugineda tegelikule elule, on kaugel tõelikkusest. Niisugusel puhul suudavad nad luua vaid petliku kunstliku pildi, mis ei suuda pakkuda midagi rõõmustavat. Sellepärast pole midagi imestada, et elulisemad kultuurkonventsioonid on seni toime tulnud vaid sõbralike, kultuuriliselt juba tihedas vahekorras olevate riikide ja rahvaste vahel, sellepoolest on väga näitlik asjaolu, et esimesed Eesti kultuurkonventsioonid on sõlmitud

meie suguvendadega soomlaste ja ungarlastega. Siin olid juba kõik vajalikud reaalsed eeldused olemas, siin võivad ka meie kultuurkonventsioonid olla väärtuslikuks lisaks seni tehtud tööle, anda temale uut tõuget ja jõudu, anda tõelikke tõhusaid tulemusi. Tänu nendele konventsioonidele on senine spontaanne intellektuaalne koostöö juhitud edu ennustavasse ja soodustavasse raamistikku, temale on loodud uued alused, millele ta saab tugineda.

Ühtlasi võib ka märkida, et konventsioonide kaudu on teostunud põhiline muudatus valitsuste suhtumises vaimse koostöö kohta rahvaste vahel. Kui seni see töö teostus eraisikute poolt ilma igasuguse abita riigi poolt, siis nüüdsest peale riik juba püüab kõikide oma võimaluste piires soodustada, toetada moraalselt ja materjalselt samade isikute poolt tehtavat tööd. Sellest võib ja tuleb järeldada, et vaimse koostöö osatähtsus rahvaste vahekordades on sedavõrd tõusnud, et valitsused ei saa enam jääda ükskõikseks tema vastu, vaid on arusaamisele jõudnud vajadusest teda kõigiti soodustada ja toetada ja nii ütelda võtta ta oma kõrge patronaadi alla. See ei tähenda ega saagi tähendada kultuuriliste vahekordade „kroonustamist“. Vastupidi. Valitsuste kohuseks on hoolitsemine ka rahva vaimse arenemise eest ja kui sellel alal aja jooksul avanevad uued tegevusväljad, siis laieneb hoolitsemise kohustus ka nendele ja seda nende jõudsama väljaarendamise eesmärgiga.

Nii on kultuurkonventsioonid mitmeti uudsed. Mitte ainult selle poolest, et nad tähistavad vastset tekkinud vajadusi rahvusvahelises elus, vaid nad märgivad ka murrangut vaimse koostöö tähtsuse hindamises, selle teostamisviiside vahetust. Ühtlasi on aga nad liigseks sõprusesõlmeks üksteisele lähenevate rahvaste vahel, kes omakultuuri arenemiseks otsivad lähemat intellektuaalset kontakti teiste, nendele hingelaadilt lähedaste rahvaste kultuuriga.

N. Kaasik.

KUTSEHARIDUSE PÄEVAKÜSIMUSI.

Kutsehariduse arendamise tarvilikkusest on juba võrdlemisi palju räägitud ja kirjutatud, nii et vist ei tarvitse enam hakata esile tooma üksikasjalisi argumente selle kasuks. Tähendaksin vaid, et nõudmine tehniliste koolide lõpetajate järgi on praegu märksa suurem sellest, mida koolid suudavad anda. Tüüpilise näitena selle kohta võiks siinkohal nimetada, et Tallinna Tehnikumi lõpetajaid 1937./38. aastavahetusel nõuti ühe kuu vältel rohkem, kui kool aastas välja laseb ja et nüüd mõni nädal tagasi nõuti korraga ühte suuremasse vabrikusse 10 mehaanikaosakonna lõpetanut (aastas lõpetab neid keskmiselt 12—15). Samuti on mul meeles ühe meie suurema omavalitsuse juhi hiljutised sõnad, et tema juures pole käinud tööd küsimas ühtegi tööstuskooli lõpetanut — kõne all oli nimelt kohaliku tööstuskooli korraldamine — kuna aga järjest käib palju üldhariduslike koolide lõpetajaid.

Kutsehariduse arendamise tarvilikkuse küsimus on praegu leidnud tunnustamist laiemateski ringkondades. Seepärast ehk tohiks pakkuda

huvi alljärgnev lühike ülevaade sellest, mida nimelt on tarvis teha kutsehariduse edendamiseks.

Selle küsimuse juurde asudes tuleb kõigepealt tähendada, et kutsehariduse arendamise lähemateks eesmärkideks — kuigi see väide paljudele võib tunduda võõrana — ei ole mitte niivõrd uute kutsekoolide avamine, kui just olemasolevate koolide kordaseadmine. Et lugu tõesti nii on, selleks vaatleme veidi lähemalt neid tingimusi, millistes enamik meie kutsekoolidest praegu peab töötama. Allkirjeldatud olukord käib tehniliste ja tööstuslike koolide kohta, kuid ka paljud teised kutsekoolid ei ole sugugi paremas seisukorras.

I. Ruumid.

Välja arvatud mõned kaubanduskoolid, on meie kutsekoolid (arvult on neid praegu 130-ne ümber) tekkinud Eesti iseseisvuse vältel. Seetõttu polnud neil mingit veneaegset pärandust vastavate hoonete ja siseseadete näol, nagu siiski oli paljudel üldhariduslike koolidel. Ka ruumide muretsemisega tuli nii ütelda mitte millestki peale hakata. Veidi paremini käis käsi nendel põllu- ja kodumajanduslike koolidel, kellele anti endised mõisahooned. Kõik teised kutsekoolid aga olid ja enamikus on praegugi veel ruumide poolest nii ütelda asuniku seisukorras. Kui võrdluseks ja puudulikkudes ruumides meie kutsekoolid on seni pidanud töötama, sellest mõned üksikud näited.

Kehtivate töökaitse ja töötervishoiu määrustega on nõutud, et igas töökojas peab olema iga töötaja kohta vähemalt 15 m³ õhku. Mitmete tööstuskoolide töökodades aga alles hiljuti tuli iga õpilase kohta kõigest 2,5 m³ õhku, s. o. üle viie korra vähem nõutavast. Tööstusõpilaste koolides jälle olen näinud korduvalt, kus kaheistmelises pingis pidi istuma kolm õpilast. Millised siis on võimalused kirjutamiseks ja eriti veel joonistamiseks ja joonestamiseks, seda pole raske ette kujutada. Et üldiselt veel iseloomustada ruumide olukorda, nimetaksin veel, et ühes linnas on tööstusliku kooli klassidehooneks kõlbmatuks tunnustatud haigla ja võrreldes teistega see polegi nii väga halb.

Needki kitsad ruumid, mis ühel või teisel viisil siiski hangiti, enamikus kaugeltki ei vasta koolimajade kohta kehtivatele nõuetele. Mõtlen selle all valgustust, ventilatsiooni, kütmist jne. Veel praegugi mõnede tööruumide kütmine toimub, nagu tavaliselt barakides, saepuruahjudega. Sisemine ventilatsioon (lõõride kaudu) puudub pea täiesti, kuna isegi nõuetele vastavaid õhuaknaid leidub vaid üksikutes kohtades. Valgustuse kohta olgu tähendatud vaid niipalju, et isegi meie suuremates õhtu-kutsekoolides alles hiljuti, nagu näitasid vastavad mõõtmised, oli valgustustugevus klassides kõigest 6—12 luksi, kuna ometi üldtunnustatud minimaalnõueteks on 30 luksi hariliku klassitöö juures ja 50 luksi joonistamise ning joonestamise töodel.

Et anda ligikaudsetki pilti ruumide vajaduste ulatusest, olgu tähendatud, et tehniliste ja tööstuslike koolide varustamiseks nõuetele vastavate ruumidega, nagu näitavad vastavad esialgsed kokkuvõtted, kuluks ümmarguselt kaks miljonit krooni. Selle hulka polegi veel arvatud tööstusõpilaste koolide vajadused, kellele aga oma eriruumid ka hädatarvilikud.

II. Sisseseaded.

Ei vaja vist lähemat tõendamist, et kutsekool suudab arendada korralikku õppetööd ainult siis, kui ta on tarvilisel määral varustatud erisisseseadetega, s. o. vastavate näitlikkude õppeabinõudega, tööriistadega, töömasinatega jne. Kõik seesugused sisseseaded on võrdlemisi kallid ja seetõttu ka siin on puudused üldiselt õige suured. On ehk veel arusaadav, et iga kool pole suutnud enesele muretseda tarvilisel määral suuremaid töömasinaid (ühes tööstuskoolis alles läinud aastal oli piltlikult öeldes 1½ treipinki, — üks normaaltreipink, teine väike, jalaga ringiaetav), kuid isegi viimastel aastatel paaril juhtumil ei suudetud tööõpetust õigel ajal alustada seepärast, et kõikidele uutele õpilastele ei jätkunud viile ja haamreid.

Ka olemasolevate sisseseadete seisukord jätab palju soovida. Pea kõikide tööstuskoolide metallitöomasinad (treipingid, freespingid jne.) on enamikus niisugused, mis teistele enam ei kõlvanud, osalt isegi saadud täiesti kõlbmatutena ja koolis, niipalju kui võimalik, korda seatud.

Näitlikkude õppeabinõude kohta ütleksin kokku võttes, et neid on vaid väike murdosa sellest, mis õppetöö huvides tegelikult oleks tarvilik.

III. Õppejõudude tasudest.

Oleks vist loomulik väita, et kutsekoolides eriainete ja tööoskuse õpetajateks on kõige kohasemad need isikud, kes peale vastava erialalise ettevalmistuse on omandanud tüseda praktilise staaži vastavates tööstustes. Sellest omakorda järgneb tingimus, et kutsekoolide eriainete õppejõudude palgatingimused peaksid olema ligikaudselt samasugused, kui vastavatel eriteadlastel tööstustes. Ometi aga lugu pole nii. Ma ei taha hakata väsitama lugupeetavaid lugejaid arvude tsiteerimisega, kuid esitaksin vaid üksikud iseloomustavad näited. Kui umbes aasta tagasi pöörduti Tehasemeistrite Ühingu poole, kas neil ei ole soovijat või kas nad ei saa kedagi soovitada tööstuskooli instruktori kohale, siis ei leidunud ühtegi soovijat sel lihtsal põhjusel, et palgatingimused tööstuskoolides on märksa halvemad. Inseneri palgatingimuste vahet tehnilistes koolides ja mujal iseloomustab ehk kõige paremini see asjaolu, et möödunud aasta vältel lahkus nendest koolidest 7 inseneri, juurde tuli aga kõigest 1. Lõpuks merekoolides on lugu nii, et iga koolilõpetanu saab kohe märksa rohkem palka, kui merekooli õppejõud.

On selge, et kui niisugune olukord edasi kestab, siis selle all kannatab õppetöö koolides. Samuti on selge, et ainsaks mõjuvaks vastuabinõuks oleks siin kutsekoolide õpetajate palkade ühtlustamine nende palkadega, mida saavad vastavad asjatundjad tööstustes.

Ajakirja veergudel pole võimalust peatuda teiste akuutsemate päevaküsimuste juures, kuid juba eelmisegi kokkuvõtte kerkib esile küsimus, kas ja kuidas on võimalik neid puudusi kõrvaldada. Eeskätt on see muidugi raha küsimus ja seepärast peatuksin mõne sõnaga ka tehniliste koolide finantseerimise probleemide juures, sest need moodustavad kogu ülejääva töö põhialuse.

Kutsekoolide ülalpidamise ja korraldamise kulude peamiseks kandjaks seni on olnud riik, nii õppejõudude palkade näol kui ka toetustena ja laenudena ruumide ja sisseseadete soetamiseks. Omavalitsuste osa

sel alal on olnud seni märksa väiksem ja on piirdunud enamikus vaid jooksvate kulude (valgustus, küte, teenijate palgad, 10% õppejõudude palkadest jne.) kandmisega. On vaid üksikuid omavalitsusi, kes on leidnud suuremaid summasid kutsekoolidele tarvilikkude ruumide ja sisseadete muretsemiseks. Seevastu aga hiljuti ühe omavalitsuse poolt tema poolt ülalpeetavale tööstuskoolile antav toetussumma piirdus 150 krooniga aastas, kuna teises kohas nõuti, et kooli töökodade sissetulek peab aitama kanda ülalpidajale langevaid kohustusi (10% õppejõudude palkadest).

Täiesti eemal on seisnud kutsekoolide finantseerimisest vastavad tööstusringkonnad, kes just peaksid olema esimeses järjekorras huvitatud neile õppinud tööjõude ettevalmistavate õppeasutiste arendamisest. On huvitav siinjuures märkida, et sel ajal, kui välismaail valitseb enamasti tihe kontakt kutsekoolide ja vastavate tööstuste vahel ja koolide aruannetest võime sageli leida andmeid rahaliste annetuste, stipendiumide, toetuste jne. kohta, siis meil kõik see pea täielikult puudub.

Läheks pikale hakata analüüsima neid põhjusi, miks meie tööstusringkonnad üldiselt väga jahedalt suhtuvad kutsekoolidesse. Arvatavasti aga mängib siin suur osa asjaolu, et paljudes tööstusharudes domineerib võõras kapital.

Igal juhul on aga selge, et kutsekoolide korraldamiseks tarvilikud summad on nii suured, et riik neid praeguse maksusüsteemi juures ei suuda kanda. Seepärast, kui meie tahame tõsiselt käsile võtta kutsehariduse edendamise ja senisest suuremal määral sõnade juurest üle minna tegudele, siis lisaks riigisummadele peaksid tulema märksa suuremad toetussummad omavalitsustelt ja ka meie tööstusringkonnad peaksid jõudma arusaamisele, et kutsekoolide toetamine on just nende eneste huvides.

Nii kaugele jõudmiseks on aga veel vaja palju selgitustööd. Praegu oleme alles nii kaugel, et igäüks on küll valmis kinnitama kutsehariduse arendamise tarvilikkust, kuid kaugeltki ei taheta aru saada, et seda ei saa teha ainult sõnadega ja korraldustega. Kutsehariduse tagajäekas arendamine on võimalik ainult siis, kui kõik sellest huvitatud asutised ja ringkonnad jõudumööda tegelikult kaasa aitavad.

Lisaks kõigele eeltoodule, milles käsitletakse kutsekoolide teravamaid vajadusi, ei oleks õiglane jätta märkimata seniseid saavutisi tehniliste ja tööstuslike koolide arendamisel, eeskätt näiteks nende varustamisel ajakohaste ruumidega. Peaksime nimetama, et Tallinna Merekool nüüd omab täiesti korralikke ruume uues ja nägusas hoones, et käesoleval kevadel algab Tallinna Tehnikumi uue, ruumika ja igapidi ajakohase hoone ehitamine ja tulevad teostamisele juurdeehitused Riigi, Tartu ja Petseri tööstuskoolides, et mitmed tööstuskoolid on ruumide poolest siiski jõudmas rahuldavasse seisukorda jne. Kõik see, nagu juba eelpool tähendatud, on aga toimunud või toimumas vaid riigisummade najal ja seepärast pole imeks panna, et rahuldamata vajadused siiski veel ületavad mitmekordselt seniseid saavutisi. Kõikide vajaduste peatset rahuldamist võime loota ainult siis, kui peale riigi ka teised asjast huvitatud asutised ja ringkonnad selleks tõhusalt kaasa aitavad.

H. Norman.

NAISED RIIGIVOLIKOGU VALIMISTEL.

Jagamata üksikasjus autori seisukohti, kuid samal ajal pidades käsiteldavat küsimust küllalt tähtsaks, avaldab toimetuse meelsasti järgneva kirjutise.

Ühel eesti naiste suurpäeval, nimelt Kodumajanduskoja avamisel, esitas Riigihoidja K. P ä t s muuseas: „Vanad roomlased ütlesid, et naistel ei ole sellepärast küllalt õigusi, et nad ei ole sõjakad. Ei tea, kuivõrd see arvamine praegusaja naiste kohta käib, kuid on kindel — meie ei hinda eesti naisi nende jõu ja sõjakuse järgi, vaid selle järgi, kuipalju naine aitab kaasa meie maa, rahva ja kultuuri ülesehitamiseks, palju meie naine on meie riigi talade kandjaks.“

Et meie naiste kaastöö olulist osa on etendanud meie riigi ülesehitamisel, selle vastu ei taha vist rääkida ükski mõtleja kodanik ja kui meil naistegelased pidevalt on esile toonud naiskodanikkude õigust saada valitud rahvaesindusse, siis ikka ainult selleks, et avaneksid paremad võimalused tõhusamaks tööks rahva ja perekonna üldhuvides, sest just oma osavõtuga rahvaesinduse tööst saaksid naised kõige otsesemalt kaasa aidata riigi kultuursel ja majanduslikul ülesehitamisel ja olla „riigi talade kandjaks“.

Paradoksaalsena tundub seepärast, et leidub meie päevil veel mehi, kes näivad olevat veendumusel, et naisel ei ole ülesandeid väljaspool oma kodu piire ja et eriti seadusandlik töö on puhtal kujul meeste monopol.

Meie viimase Riigivolikogu valimiste puhul tuli aga ilmsiks, et avalikkudel valimiskoosolekutel esinesid isegi üksikud n a i s e d loosungiga „naised tagasi koju“. — See asjaolu peab meid juba tõsiselt mõtlema panema, isegi rohkem, kui enesest kurb fakt, et naistel korda ei läinud ühtegi oma esindajat Riigivolikokku viia.

Valimised on nüüd möödas ja valimiseelsete päevade elevus juba kadunud. Ei oleks ehk aga liigne kord ka naisvalijate seisukohalt teha väikest tagasivaadet.

Kui juurelda neid aluseid, mis põhjustasid naiste fiaskot valimistel, siis esmajoones tuleb muidugi arvestada uut valimissüsteemi: isikuvalimine riigi territooriumi jaotusega 80 valimisringkonda tähendab naistele suurt jõudude killunemist, pealegi kui naised asusid valimiskampaniasse ilma vähemagi ettevalmistuseta ja kohanemiseta uue olukorraga.

Kuigi naised ka varem valimistel ei esinenud omaette erakonnana või koondisena, seadis erakondade kaotamine neid mitte vähemate raskuste ette kui endisi parteitegelasi, sest just erakondade kaudu avanes naistel senini võimalus esitada oma kandidaate valijatele. Viimastel Riigikogu valimistel vana süsteemi järgi võis konstateerida, et erakonnad hoopis lahkemal käel kui varem nõustusid võtma naiskandidaate oma valimisnimekirjadesse; osalt muidugi selleks, et võita naisvalijate hääli, kuid kindlasti pole vale ka optimism, et parteide juhtivad tegelased hakkasid hindama naiste kaastöö tarvidust ja väärtust rahvaesinduse töös.

Neil asjaoludel oleks naistel ka tänavustel valimistel kindlasti korda läinud mitu oma esindajat läbi viia, sest üle riigi leidub meil küllaldaselt teadlikke valijaid, kes aja jooksul on kasvanud äratundmisele, et naiste töö ühiskonna heaks on vajalik. Ka senised kogemused näitavad, et igal

pool, kus naised ja mehed ühiselt käed külge on pannud, arenes sellest tagajärjekas koostöö. Sealjuures ei ole tekkinud vahetegev-
mist meeste huvide ja naiste huvide vahel, kuna kõik ühine töö nii rahvaesinduses kui ka mujal oli meie riigi ja tema kodanikkude üldkasule suunatud.

Palju selgitamist ja tööd kulus organiseeritud naistel, et meie noores riigis üks osagi kodanikest suhtuks sellesse küsimusse täie teadmise ja arusaamisega.

Möödunud valimised kandsid aga selles mõttes teissugust ilmet, esma-
kordselt moodustasid organiseeritud naised ja mehed nagu kaks vaenulist laagrit: nimelt asusid organiseeritud naised teatud mõttes opositsiooni Rahvarinde vastu ja seda järgmistel põhjustel.

Kui naised valimiste eel oma ridu hakkasid koondama, oli täiesti loomulik, et nad kõik oma lootused panid Rahvarindele kui suurimale rahvuslikule ja legaalsele koondisele valimiste korraldamisel. Naisi kutsuti ka rinde juhatusse ja anti mõõduandvate tegelaste poolt lubadusi, et seatakse üles naiskandidaate; Tartus oli isegi valimisringkond määratud, kus naiskandidaat üles pidi seatama. Kuid viimasel silmapilgul kujunes asi meile teadmata põhjustel teisiti ja ei pandud tähele ka naisorganisatsioonide esindajate proteste. Sealjuures paistis ilmselt, et rinde juhtivad tegelased asusid eitavale seisukohale naiskandidaatide ülesseadmise suhtes, kuna korduvalt kinnitati, et naisorganisatsioonide poolt kandidaatideks esitatud isikute vastu kellelgi midagi ette pole tuua ja nad on igati vastuvõetavad, takistuseks on ainult see, et nad on naissoost.

Tähendab, et Rahvarinne, kelle ridadesse oli koondatud tegelasi kõikidest seltskondlikkudest grupeeringutest, alahindas naistegelaste kandideerimisvõimalusi, vaatamata sellele, et need ometi senise ennastal-
gava ja laiaulatusliku tööga küllaldaselt olid näidanud, kui palju nad meie rahva üldkasuks suudavad ära teha ja kui vajalik see töö on meie riigi sotsiaalolude parandamiseks.

Niisuguse suhtumise puhul oli arusaadav, et naisorganisatsioonid pahameeles Rahvarindele selja pöörasid ja oma kandidaate omal jõul ja omal käel pidid üles seadma. Opositsioon oli seega peale sunnitud, kuna kandidaatidel ühes ja samas valimisringkonnas tuli konkureerida.

Loomulikult oleks võinud oodata, et säärases olukorras oleksid naised üksmeelselt pidanud kokku hoidma ja seega üles näitama, et nad oskavad hukka mõista nende alahindamist.

Kuivõrd tõsiselt Rahvarinne arvestas naiste opositsioonimeelsust, näitab kõige selgemini asjaolu, et nendes valimisringkondades, kus naised kandideerisid, agitatsiooni ja propaganda raskuspunkt oli sihitud naiskandidaatide vastu ja naiste häälte võitmiseks tehti kõikide abinõudega tööd. Opereeriti koguni „naiskomiteedega“, vähemalt figureeris see sõna lendlehtedel, ja leidus naisi, kes valimiskoosolekul naisi üles kutsusid naiskandidaatidele mitte hääletama.

Kas tuleb siit järeldada, et naised omavahel vastuollu olid sattunud ja kahte leeri jaotusid, mille tagajärjel nad valimiskampanias alla pidid jääma? Kindlasti mitte. Kuid naisorganisatsioonide kandidaadil Tallinnas oli vähe väljavaateid läbiminemiseks juba sellepärast, et võitlusabi-
nõud teistega võrreldes polnud kaugeltki võrdsed. Laiema propaganda

tegemine koosolekute, trükisõna või raadio kaudu oli peale muu piiratud ka ainelistel põhjustel, kuna naistel senini puudub igasugune koondis, kes valimisi finantseeriks. Ka polnud võimalust lahtisel käel pakkuda igasuguseid lubadusi, mis pidid valijatele andma lootust mõningateks majanduslikkudeks hüvedeks tulevikus. Lubaduste liimile on üks osa valijatest alati valmis minema. Ja kuidas neid ka süüdistada, kui meeste poolt seekord niipalju vaeva nähti nende poolehoiu võitmiseks ja lubadusi anti oma peale võtta kõik need ülesanded perekonna ja laste huvides, mis naistegelaste poolt endile eesmärgiks seatud ja mille heaks nad aastaid suurt tööd on teinud, pörgates nende teostamisel senini ikka meeste vastupanule.

Valimiste möödumisel võis kuulda meeste eneste suust arvamist, et naised oma agitatsiooni ja propaganda-abinõude valikus on olnud liiga tagasihoidlikud ja et niisuguste kultuursete abinõudega, nagu naised seda tarvitasid, eesmärgile ei saagi jõuda, — roomlaste sõnadega üteldes naised ei saavutanud endile õigusi seepärast, et nad küllalt sõjakad ei olnud. Kuid naised lootsid, et ideelise selgitustööga ennast juba võib maksma panna; tulevikus tuleks neil aga tõesti meestelt õppida robustsemaid võitlusabinõusid.

Kuna nüüd naised valimisvõitluses alla jäid, tekib paratamatult küsimus, kas see fakt iseenesest ei tõenda, et Rahvarinne õigusega keeldus naiskandidaate üles seadmast, nähes ette, et nad valimistel vähemusse jäävad? Arvan, et naised siin ei eksi, kui ütlevad, et oleksid rinde tegelesed selle propaganda, mis nad nüüd naiste vastu sihtisid, naiskandidaatide kasuks käima pannud, oleks võit väljaspool kahtlust olnud.

Koostöö tagajärjel naistega oleks võinud ka hoopis suurem olla häälte arv, mis Rahvarinne valimistel sai. Siinjuures tuleb mainida, et kõik meie teadlikud naistegelased keeldusid kõnelejatena esinemast rinde propaganda-koosolekutel, väljendades seega rahulolematust alahindava suhtumise puhul.

Selles mõttes valitseb kõikide naisorganisatsioonide vahel täieline üksmeel ja need naised, kes valimiste puhul, nii ütelda, „meeste“ leeri üle läksid ja avalikult naiste huvide vastu rääkisid, tegutsesid täiesti omal käel ja omal vastutusel, ilma et neil sealjuures mingit kõlapinda organiseeritud naiste juures oleks olnud.

Igatahes seisame nüüd fakti ees, et meie naistel praeguses riigivolikogus oma esindaja puudub. See ei tohiks neilt aga julgust ja taht võtta edaspidiseks tööks meie rahva kasuks. Kuna naisorganisatsioonidel puudub otsene ühenduse pidamise võimalus rahvaesindusega, tuleb selleks teisi teid leida, mis muidugi mõjub tööd takistavalt. Tööd tuleb naistel aga siiski Riigivolikogu kaudu palju teha, just nüüd, kus meil ees peaks seisma terve rida uusi sotsiaalseadusi ja reforme laste- ja emadekaitse, vanaduskindlustuse alal jne. ja vastuvõtmist ootab perekonnaseaduse eelnõu, mille väljatöötamisest naised on suurima innuga osa võtnud.

Kuna naiste osavõtt seadandlikust tööst oma esindajate kaudu Riigivolikogus jääb alati tarvilikuks, sest nende ülesanded elu arenedes ajaga aina kasvavad, siis tuleks pidevalt töötada meie naiskodanikkude poliitiliseks arendamiseks, kui tahame, et tulevikus ei korduks praegune kahetsusväärne nähe.

Eesti naise eemalejäämist rahvaesindusest peab paratamata vaatama kui sammu tagasi, eriti kui pöörame pilgu mõnele lähemale naabrile, näiteks Soomele, kus parlamendis 16 naist, või Rootsil, kus 12 naist rahvaesinduses töötab. Väikesekski lohutuseks jäägu meile, et vähemalt Riiginõukogu tööst üks naine Kodumajanduskoja esindajana saab osa võtta.

Naiste poliitilise mõtlemise kasvatamiseks on vähe sellest, kui iga viie aasta tagant naisorganisatsioonid üle riigi kokku tulevad kongressile või kui paar kuud enne järjekordseid valimisi mõned selgitavad koosolekud peetakse. Teadlikku suhtumist asjasse tuleks naistel arendada kava kindla selgitustööga aastast aastasse, nagu see toimub paljudes teistes riikides. Alles siis võime edule loota, sest valimised uue seaduse alusel seavad naistele palju suuremaid nõudeid kui senini ja pole enam küllaldane senine üle riigi laiail pillatud kaader asjasse teadlikult suhtuvaid naisi.

Oma poliitilised õigused saavutas eesti naine väsimata töö tunnustusena mehe kõrval eesti rahva ja tema iseseisvuse kasuks. Rääkimata sellest, et meie rahvusliku iseteadvuse varasalt, meie rahvaluule, suures osas eesti naiste poolt loodi ja alal hoiti, on naised ärkamisajast saadik, Lydia Koidula ja Lilli Suburg'i päevadest alates, koos meestega võidelnud meie rahvusliku olemasolu eest. Kuidas peaks siis ka nüüd neile keelutama kaasatöötamist riiklikul ülesehitamisel. Mida rohkem vastutusrikast tööd usaldatakse naiste kätte, seda kultuursema ilme võib meie ühiskond ja seda kiiremini areneb meie rahvuslik iseteadvus.

H. Reiman-Poom.

ÕPETAJATELE TEADUSLIKU TÖÖ VÕIMALDAMISEST.

Püstitatud küsimus on tähtis meie teaduste arendamises ja tulevikus. Selle küsimuse lahendamine määrab õieti osaliselt ka Eesti teaduste tugevuse ja vastupanu meie naabrite keskel. Õpetajate teadusliku töö võimaldamise küsimuse lahendamisega looksime kultuuri ja teaduse töö väljadele varuvägesid, kes alati varustaksid meid sellealaliste kriiside ja üllatuste vastu ning see varujõud aitaks meid tasakaalus hoida teiste kõrval. Teaduste uurimisväli koosneb tuhandetest pisiküsimustest, mis moodustavad aluse, kuhu püstitatakse suuremad teaduslikud ülesehitused, kui aga alus on lünklik ja hõre, siis laseb see ehitusmaterjali läbi ja murdub, kui püstitatud ehitus on raske selle puuduliku aluse jaoks. Õpetajad peavad olema aluse augukeste täitjaiks, kes lahendaksid sadu pisiküsimusi ja kellest võib saada ka suuri ülesehitajaid, olenedes isiku võimeist.

Töötajate arv, kes täiel määral saavad pühenduda teadusele, pole kuigi suur meie teaduslike asutiste ümber. Neile tuleb lisaks assistente ja teisi ametnikke teaduslike asutistes, instituutides, arhiivides, muuseumides, tööstustes jne. Need on aga ametnikud, kes oma värske jõu peavad panema igapäevase leiva teenistusse ja seega ainult ühe murdosa juba kasutatud tööjõust saavad üle kanda teaduslikule tööle.

Eesti on ka küllalt noor riik, kus pole veel välja kujunenud igasugustest kohustustest vaba teadlaste kaadrit. Samuti puuduvad meil teadusest huvitatud rikkad, kes võiksid oma kapitalist elatudes teadusele pühenduda, seetõttu tuleb meil leida teisi teid ja võimalusi, mis ei ületa riigi kandejõudu, küll aga pakuksid soodustusi neile, kes on suutelised teaduslikku tööd tegema ja kes ka tahavad seda teha.

Võrreldes seni tehtud teadusliku töö hulka sellega, mis on jäänud tegemata, on küsimus võrdlemisi tõsine. On ju väga hästi teada, kui palju teotseti varem teaduslikult nendes küsimustes, mis puudutasid meie rahvast ja maad. Vene teadlased polnud sellest kuigi palju huvitatud, eriti aga kannatasid sel ajal näit. rahvateadus, keeleteadus, ajalugu, antropoloogia, maateadus jt.

Eesti iseseisvumise ajal algas hoogne töö, kuid need on veel esimesed eod selle kõrval, mis tuleb teha. Seni on suurel määral tehtud üldjoontest musta tööd ja rabeldakse pisiküsimuste kallal ega suudeta asuda suuremate ja laiemate probleemide lahendamisele, sest paljudel aladel on see võimatu enne, kui pole selgitatud üksikasjad. Ei saa näit. ajalugu kirjutada enne, kui pole selge dokumentide põhjal sündmustiku käik ja selle tekkimise põhjused. Meil on arhiivid täis ürikuid, aga millal need saavad sellisesse korda, et nad oleksid uurijatele kättesaadavad laiemal probleemil käsitlemiseks, see jääb küsitavaks praeguse töötajate hulga juures.

ERK-is on varemalt käsitletud terve rida teadusealasid, mis vajavad kiiret ja tõhusat abi. Enne Eesti iseseisvumist jäeti rahvateadus, kui mitte meelega, siis vähemalt huvi puudusel täiesti väljasuremisele. Mida üksikud eestlased omal ajal suutsid koguda, see natuke meil oli käepärast, kui algasime iseseisvat elu. Seni on meil palju sel alal tehtud, aga moodsa elu areng kui suurim vaenlane rahva omapärale jõuab kahjuks vist ette meie agaratest töömeestest. Meie kaotame väga palju, kui laseme kaotsi minna esivanemate omapärase kultuuri. Juba meie praegune noorsugu maal ei leia enam kuigi palju vana Eesti hõngu ja tulevikus kasvavad noored üles hoopis teises ümbruses, kui meie oleme harjunud nägema. Asudes ka geograafiliselt kultuurvoolude sõlmpunktis, on seda enam karta, et meie tulevased noored ei suuda leida iseennast ja oma rahva tervikut ega suuda üldsusele anda seda omapära, mis täiendaks ja mitmekesistaks üldkultuuri salve, kui meie põlved pole kogunud ega säilitanud vanemate põlvkondade vaimuvara.

Edasi on meil terve rida väga laiaulatuslikke küsimusi lahendada loodusteaduse aladelt, kas näiteks geoloogia ja maateaduse sarjas, mille kallale 3—4 inimest ei julge üldse asudagi, sest nemad ei suudaks seda omal jõul teostada, kui pole kusagilt abi näha. Neist nimetatagu kas või Eesti kaardistamist geoloogiliselt ja taimkattelt. Soogeoloogiliselt tahavad meie sood ja rabad läbi töötada, kvartaargeoloogiliselt endised rannajooned uurida, kõnelemata paljudest teistest tähtsast küsimusist.

Jääb teadusliku töö tegemine vaid väikese ringi koormuseks, siis võib tekkida kinnikülmumine sellel alal, siis ei saavutata sageli ka seda lendu, nagu see mõeldav laiemal ringil töötajatega.

Suurema töötajate kaadriga päästab üks uurija mõne küsimuse taha komistanud teist ja sellega annab tempot uurimiskäigule. Ka ei ole võistlus kahjuks edukale tööle.

Praeguses olukorras võib meil tekkida ka teadlaste järelkasvu kriis, milline nähtus on mõnel määral vanas kultuurriigis Taanis nähtavale tulnud, kus samuti pole tähelepanu pööratud just õpetajate väljakoolitamisele teadusliku töö jaoks ning nüüd ei ole mõnel alal ülikooli jaoks saadaval küllalt vastava tüsedusega õppejõude. Meil on kahtlemata riigi poolt hoolitsetud õppejõudude järelkasvu eest ja nagu teada tehakse seda tulevikus veel suuremal määral, milleks annab häid eeldusi ülikoolide uus seadus. See loob meie ülikoolidele palju kindlama aluse. Kuigi noorte valik ülikooli juurde tehakse paremate õpilaste hulgast, ei tohi siiski ära unustada, et see on relatiivne. Laiema hulga töötajate hulgas paneme tähele väga erinevat intellektuaalset haaramisvõimet, mis on ühel intensiivsem kui teisel, ühel algupärasem teisest või laiaulatuslikum jne. Selles mõttes ongi tähtis võimalikult laiem töötajate kaader teaduslikel tööpõldudel.

Iga ala ootab töötajaid käsi, aga praegune olukord ei loo võimalusi vabatahtlikkude töötajate kaadri loomiseks. Nagu loodetavasti kõik kõrgemale õppeasutisele lähedal olevad isikud on võinud tähele panna, ei õpi silmapaistev osa meie noorsoost teaduse enda, vaid peamiselt ainult diplomi pärast, et sellega teenistusk kohta saada. Ei püüta enam valida spetsiaalharu, sest see esiteks ei tasu end ja teiseks ei saa sellega mingit eesõigust ega soodustust. Olgu see õpetajaks või ükskõik missuguse ala jaoks end õpilane ette valmistaks, peab ta igal juhul kauem õppima, kui ta tahaks mõnel alal end ette valmistada selleks, et tulevikus teaduslikku tööd teha või kui ta ideeliselt lähtudes tahaks tulevikus õpilastele oma erialalt rohkem pakkuda, kui seda võimaldab tavaline õppekava ulatus. Kuna aga meil ei ole tasutatavad spetsiaalsemad teadmised ei mingisuguse soodustuse näol ja meie noorsugu on ka küllalt praktiliseks kujunenud, siis ei raisata põhjuseta aega, raha ega energiat selliste asjade peale, nagu seda on spetsialiseeruv teaduslik ettevalmistumine. Aga kuhu jõuame nii, kui meie „maasool“ muutub ükskõikseks ametnikuks, kellele on tähtis eeskätt vaid leivaküsimus. See muidugi ei käi ainult õpetajate kohta, vaid terve ametnikkonna kohta, keda meie aga praegu laiemas ulatuses ei võta siin kõne alla. Kahtlemata on praegu ka väga palju häid ja ideelisi õpetajaid, kuid siin viidati just tendentsile, mis meie noorte hulgas hakkab aina rohkem maad võtma. Õpetajad seisavad tähtsal kohal, kes õpetavad meie noori ja vaimsete kasvatajatena peavad neile näitama eeskujut.

Väga tunduv on huvialaga õpetaja mõju õpilastesse, mida vahest kõik lugejad õpilaspõlves on ise tähele pannud. Kui õpetaja on huviga asja juures, siis on tema käsitusviis palju jõulisem, lastes tekib suurem usk õpetajasse, nähes koolitöö kõrval temalt ka teaduslikku tööd. Teaduslikult töötaja õpetaja selgitab juba koolipingis õpilastele mõnel määral teadusliku töö probleeme, süvendades õpilasse mingi tahte ka tulevikus asuda lähemale neile küsimusile, sest inimene on siiski loodud rahuldamatuks otsijaks.

Aga mida on loota säärastest õpetajatest, kes oma eksamid tegid ülikoolis vaid hinnete pärast ja vahest tuubitakse mõned ained päris mehaaniliselt pähe. Need inimesed lõpetasid ja läksid lapsi õpetama. Mis õpetust või eeskujut võivad säärased inimesed anda, kes on ise vaimust vaesed. See on maksev küll üksikute kohta, kuid siiski väär

märkimist. Suur vahe on ikka selle töö vahel, mis tehakse huviga ja selle vahel, mida inimene peab tegema, et sellest toituda.

Pöördume tagasi vabatahtliku teadusliku tööjõu küsimuse juurde. Ses suhtes võiks loota just nendele õpetajatele, kes end ülikoolis juba vastaval erialal põhjalikult ette valmistavad. Need inimesed, kes on omandanud juba teadusliku mõtlemisviisi ja on ka süvenenud oma eriala probleemidesse, peaksid tulevikus abistama teaduse alasid oma kaastööga ükskõik mis alal. Kui juba selleni on jõutud ja vabatahtlikkude tööjõudude võrk loodud, siis võiks mõelda ka suuremate ja laiaulatuslikumate teaduslikkude küsimuste ja probleemide lahendamisele.

Küsimusse peaks tulema ka paremate tööjõudude koondamine neisse keskkohtadesse, mis nende tööks osutub sobivamaks, kas suuremate raamatukogude, arhiivide või muuseumi kogude lähemale, töö soodustamise ja produktiivsuse tõstmise mõttes, kusjuures neid tuleb eelistada võrreldes teistega, kes ei tööta teaduslikult.

On kindel, et ülikoolis õpetajaametile ettevalmistajate hulgas leidub palju isikuid, kes tahaksid teaduslikku tööd teha ja on praegugi õpetajaid ning teisi ametnikke, kes teevadki läbi häda teaduslikku tööd, ainult aeg ei võimalda neile seda. Teame ju, kuivõrd koormatud on õpetajad tundidega, koosolekutega, õpilaste kirjatöödega jne. Ülekoormatud inimeste käest ei saa ega tohigi võimatut nõuda. Mingi väljapääsu meie aga peame alles küsimuses leidma, sest ülikoolis ja teistes teaduslikkudes asutistes pole niipalju tööjõude, et nad ainuüksi suudaksid praeguseaja kultuuri arengu tempoga edukalt sammu pidada. Mõnekümne aasta pärast võib kujuneda olukord, et Eestis pole uuritud veel oma maa kõige põnevamaid küsimusigi.

Meil lastakse iga aasta ülikoolidest hulk inimesi ellu, kelle jõudu ja oskusi meie ei mõtlegi ära kasutada sedavõrd, kui palju nad suudaksid pakkuda. Teaduslikult töötajatele tuleb anda teadusliku töö võimalusi, see tähendab, neil tuleks vähendada igapäevase õppetöö normi. See pole mingi erakordne nõue, vaid seda küsimust on arutatud nii Tartu ülikoolis kui ka Haridusministeeriumis, pealegi on see teostamist leidnud juba vanemates kultuurriikides nagu Rootsis, kus õpetajad, kes teevad peale oma koolitöö ka teaduslikku tööd, on vabastatud $\frac{1}{3}$ tundide arvust, et nad osa oma tööjõust võiksid kasutada teaduslike tööde jaoks. Loodan, et sama soodustus oleks ka Eestis oludes vastuvõetav ja teostatav. Usun, et paljudki noored, kes säärast võimalust ette näevad, oleksid valmis spetsialiseeruma teaduslikul huvi- ja erialal. Kuidas ja mis alusel neile soodustusi anda, see oleks juba järgneva küsimuseks, kui esimene juba on põhimõtteliselt otsustatud.

Üldise printsiibina lisatagu, et selline soodustus ei või järgneda automaatselt igale spetsialiseerunud ülikooli lõpetajale, vaid ses suhtes tuleb teatavat selektsiooni toimetada. Igaüks, kes tahab teaduslikku tööd teha, saagu soodustuse esialgu vaid teatavaks ajaks, mille lõpul ta peab mõnele selleks määratud kontrollasutisele esitama oma töö tulemused, mille põhjal saab otsustada, kas need on ka küllalt teadusliku töö nõuetele vastavad.

Tahaks loota, et püstitatud küsimus leiab meil laiemat poolehoidu ja peatselt ka reaalse lahenduse, kuna meil on juba teataval määral pretendent olemas õpetajate suhtes, kes töötavad õpperaamatute koostamise

alal. Seega ei võiks tekkida suuri raskusi, kui sama olemasolevat süsteemi laiendatakse nende jaoks, kes hakkavad koolitöö kõrval tegema teaduslikku tööd.

Rootsis kui vanas kultuurriigis on õpetajate küsimus palju kaugemale nihkunud. Seal jagunevad näit. gümnaasiumi õpetajad kolme astmesse. Ühed on *erakorralised õpetajad*, kes on lõpetanud ülikooli ja sooritanud riigieksamid, aga ilma pedagoogiliste aineteta; teisi nimetatakse *adjunktideks*, kes on ülikooli kõrval sooritanud ka pedagoogilised ained ning lõpuks *lektorid*, kes peale kõige on omandanud doktori kraadi. Viimased on juba täieõiguslikud õpetajad, kellel on õigus tunde anda igas gümnaasiumi klassis, kuna eelmisel kahel liigil ei ole õigusi gümnaasiumi vanemate klasside jaoks ja nad on tavaliselt lektorite puudumisel nende kohtade täitjad. Seal on soodustused automaatsed loetletud astmete alusel. Nii teenivad näit. erakorralised õpetajad või „extralehrer“ 26—28 nädalatunni arvu juures umb. $\frac{3}{11}$ sellest palgast, mida saavad adjunktid 22—27 nädalatunni arvu juures ning lektoritel on ette nähtud 18 tundi nädalas umb. $\frac{1}{2}$ suurema palgaga, mida saavad erakorralised õpetajad. Neid lektoreid, kes teevad tegemist teadusliku tööga, koondatakse tavaliselt suurematesse linnadesse, et soodustada töötamist, kus on kättesaadavad raamatukogud, arhiivid, laboratooriumid jne.

Soomes pole küll korraldatud õpetajate soodustamine sel kujul nagu Rootsis, kuid seal on loodud mitmesugused fondid, millest antakse toetust teaduslikult töötajatele õpetajatele, nii et need võivad palga jätta oma asendajale.

Prantsusmaal on õpetajate küsimus korraldatud umbes samadel alustel nagu Rootsis. Ka Saksamaal on õpetajale teadusliku töö võimalused olemas, kus õpetaja vabastatakse teatud ajaks koolitööst, kuni ta töötab kusagil raamatukogus, laboratooriumis või muuseumis, saades samal ajal õpetaja palga edasi.

Nii näeme, et meie ümber on vanemates ja kogenenumates riikides võrdlemisi laiialdaselt õpetajate teadusliku töö võimaluste küsimus ühel või teisel kujul lahendatud.

Kui meilgi seda teha, siis pole see mingi järeleaimamine, vaid enda kohendamine elu nõuete kohaselt, millega varem või hiljem tuleks ikkagi alustada. Mida varem seda teha, seda tugevam kujuneb meie vaimse elu jalgealune.

Kui osa õpetajaid kahe kolmandiku jõuga võtaks osa oma igapäevasest koolitööst, siis võiks loota, et neil jääb jõudu ja aega üle ka teaduslikuks tööks.

Arusaadav, et selle kava teostamiseks tuleb teatavaid ohvreid tuua, sest soodustust saanud õpetajate osalist tööjõudu tuleb asendada uutega. Ei pruugi aga karta, et teadusliku töö tegijaid korruga liiga palju tekiks. Aga kui on näha massilist tungi teadusliku töö juurde ja see riigikassa seisukohalt kujuneb raskeks, siis võib ka sel juhul minna võistluse suunas. Siis saaksid soodustust need, kes teevad kõige viljakamat tööd. Edaspidi aga, kui riigi olukord paraneb, võib seda soodustust järk-järgult laiendada ja rahuldada kõiki tööhimulisi, kelle töö kriitikat välja kannatab, mida peaks kontrollima mõni erialaline asutis, kas ülikooli vastav teaduskond, instituut või kabinet, mis vastava seaduse väljatöötamisel tuleb lahendada. Lühidalt kokku võttes, võiks üles seada alljärgnevad tingimused.

Need õpetajad, kes kavatsevad tulevikus teha teaduslikku tööd, valmistuvad selleks ette vastavates ülikoolides, omandades seal magistri või doktori kraadi. Igaüks õpetajaist, kes tahab teaduslikul alal töötada, esineb vastava sooviavaldusega. Sel juhul tuleks õpetaja töökoormatis vähendada 18 tunnile nädalas ja samuti soovi korral vabastada ta osavõtust noorte organisatsioonide töödest, klassi juhatamisest ja mõnest muustki aeganõudvast kohustusest. Alguses antakse soodustus piiratud ajaks, aastaks või kaheks. Tähtaja möödudes esitab soodustuse saaja töö või aruande oma töö kohta selleks ettenähtud asutisele, kelle juhtimisel ja kontrolli all tööd tehakse. Teatud aastate jooksul (näit. 7 aasta jooksul), kui on selgusele jõutud töötaja produktiivsuses ja töö kvaliteedis, muutub see soodustus alaliseks ja samal ajal tuleks kõrgendamisele tema palk ühe astme võrra. Ühtlasi tuleks koondada teadusliku töö tegijad õpetajad suurematesse keskustesse (linnadesse) või ümburusse, kus nende töö on kergendatud raamatukogude, tööstuste, muuseumide jne. näol.

Loodan sooja vastukõla sellele ettepanekule nii küsimuse otsustajate kui ka kogu rahva poolt, kuna see ei too meile ülepääsemata majanduslikke raskusi, küll aga meie teaduslikule arengule silmanähtavat kasu.

R. Indreko.

JAKOB LIIV †

Jakob Liivi 79 aasta pikkune elutee (1859—1938) läbis mitmeid vahelduvaid voole Eesti elus. Ta elulõng ulatus teoorjuse lõpupäevist peagu Eesti iseseisvuse 20. aastapäeva pühitsemiseni. See ühendas tolle kaugel aja, kus tärkasid meie rahvustunde esimesed eod, meie omariikluse täieliku teostumiseaga.

Liivi noorusaastad möödusid ärkamisaja kõrgvaimustuse ajastul, esimesed tegevussammud aga toimusid järelromantilise madalpinge ning venestusaja umbses õhkkonnas. Mehe-eas oli ta esimese vene revolutsiooni tunnistajaks ja sellele järgnenud võitude ning tagasikiskumiste pealtnägijaks. Siis järgnes Maailmasõda, suur vene revolutsioon, saksa okupatsioon, meie Vabadussõda ja iseseisva Eesti sünd. Sellega oli Liivi meheiga täis maailma ajalugu mõjustavaid ning Eesti elu määravaid suursündmusi.

Jakob Liiv oli üks neid ärkamisajast pärinevaid rahva-, kooli- ja kirjamehi, kes on täis elujõudu ja erksat vaimu ja kes näivad muutuvat seda nooremaks, mida enam tuleb aastaid turjale. Neil jätkub jõudu igapäevaseks eluvõitluseks, jätkub vaimustust võitluseks rahvusluse ja kultuuri eest ja neil jääb aega kirjanduslikuks tegevuseks.

Niisuguseid väsimatuid töömehi ja tarmukaid võitlussangareid oli ka Jakob Liiv. Mälestusis kodujärve Peipsi rand, ümber Virumaa põlismetsade mühin, kasvas ärkamisaja idealism ja aadete avarus, ümber aga tihti olude kitsus ja närusus — nii möödus Liivi elu- ja aatevõitlus, nii valmis ta kirjanduslik looming.

Kirjanikuna on ta viljelnud kõiki kirjanduslikke: eepikat, draamat ja lüürikat. Temalt on ilmunud kümmekond näidendit ja mitmeid jutustavaid proosateoseid. Tähelepandavamaid aga on ta allegoorilised valmid ja lugulaulud, milledes ta avaldas oma protesti venestusaja olude ja valitseva võimu vastu.

Parema osa aga on Liiv loonud kindlavormilise lüürika alal, viljeldes isamaa-, armastus-, kodu- ja looduslaule. Esimesed neist moodustavad vähema tähtsusega osa Liivi luuletisist: neis kasutatakse ärkamisajal paljutarvitatud motiive priiusest, eesti keele kaunist kõlast ja isamaale andumisest, kuid neis puudub kõrgelennuline ärkamis-

Jakob Liiv.

aja paatos ja ainestiku uudsus. Tõusmist paatoseni takistasid kirjaniku kriitilisem meelsus ja realistlikum elukäsitlus.

Liivi armastuslaules ei leia me armujoovastust ega kirepuhanguid, ei näe elava südame jõulist tuksumist ega otseste tunnete julget tormitsemist: neis valitseb mälestus, mõtiskelu, tunnete varjamine.

Häid luuletisi leidub Liivil nende hulgas, mis käsitlevad luule tähtsust, väärtust, otstarvet ja luuletaja omadusi, voorusi, ülesandeid. Ta leiab, et luuletaja olgu nooruslik, ideaalne, täiuslik isik, ta süda olgu puhas ja vaba, siis kõlbab ta teiste hinge juhiks paleuste poole. Laul, luule olgu vahendiks, mille ilu ja puhtus oleksid suutelised tõstma maist inimest aateilma ja noorus-armutaevasse.

Loodus- ja koduluule alal on Liiv loonud oma parimad laulud. Neis on tunde-ehtsust ja kaasakiskuvust, haaravat elevust ja erksust, värskust ja võlu. Need on seotud mälestustega väikesest kodust Peipsi läheduses, kus möödus kirjaniku lapsepõlv ja kus ta veetis oma varajasemad noorusaastad. Need noorusmälestused, samuti kui noorus-armastus, on Liivil kustumatuks allikaiks, kust ta ammutab inspiratsiooni oma luuletisiks kogu hilisema ea jooksul, need noorusmälestused panevad helisema ta kandle kõige õrnemad keeled.

Ja neil keelil helisenud laulud, samuti kui Liivi kogu elutöö, jäävad iluks kirjaniku isamaale ja kajama teda mälestava rahva tänulikus südames.

A. V. Kõrv.

PÕHISEADUSE ELLUVIIMISEL.

Käesolevasse aastasse siirdusime uue põhiseaduse elluviimise tähe all. Üleminekuaja seaduse põhjal hakkas Rahvuskogu poolt vastuvõetud Põhiseadus kehtima 1. jaanuarist s. a., kuivõrd üleminekuaja seadusest ei järel-
dunud teisiti. Sellekohaselt tegutseb Vabariigi Valitsus veel kuni uue Riigikogu kokkuastumiseni endise Põhiseaduse alusel ja Riigihoidja teostab sama ajani Riigivanema ja Peaministri ülesandeid endise põhiseaduse alusel.

Põhiseaduse täielikuks elluviimiseks vormilisest küljest on seega praegu tähtsad veel kaks momenti: 1) uue Riigikogu (Riigivolikogu ja Riiginõukogu) kokkuastumine, mis ajast Vabariigi Valitsus hakkab tegutsema uue Põhiseaduse alusel ja Riigihoidja hakkab täitma Vabariigi Presidendi ülesandeid uue Põhiseaduse alusel, ning 2) Vabariigi Presidendi valimine.

Riigivolikogu ja Riiginõukogu kokkuastumine on lähema aja küsimus. Üleminekuaja seaduse põhjal peavad Riigivolikogu ja Riiginõukogu kokku astuma hiljemalt 23. aprillil. Eeltööd selleks on valmis — Riigivolikogu koosseis on lõplikult selgunud ja Riiginõukogu kujundamine on lõpukorral.

Seega seisame lähemal ajal ajalooliste päevade ees, millal uue põhiseaduse alusel rahvaesinduse kokkuastumisega märgime kauakestnud poliitilise kriisi vormilist lõpetamist ja uuendatud parlamentaarse korra algust. Ühtlasi algab siis uue põhiseaduse sisuline elluviimine.

Pärast neli aastat kestnud „vaikivat olekut“ on nüüd põhjust küsida: missugustel eeldustel alustame praegu oma uuendatud rahvavalitsusliku korra elluviimist? Kas on vormiliselt lõpetatud poliitiline kriis ka sisuliselt täiesti ületatud?

Teatud vastust neile küsimustele annavad Riigivolikogu valimiste tagajärjed. Riigivolikogu valimistel esines meil kahte liiki kandidaate: Põhiseaduse Elluviimise Rahvarinde poolt ülesseatud kandidaadid ja väljaspool Rahvarinnet mitmesuguste ringkondade poolt ülesseatud kandidaadid. Valimiste lõplikuks tulemuseks teatavasti osutusid: 54 Riigivolikogu liiget valiti Rahvarinde poolt ülesseatud kandidaatidest ja 26 liiget väljaspool Rahvarinnet esinenud kandidaatidest.

See tulemus näitab, et rahva määrav tähe on enamusvalimise põhimõtte juures koondunud Rahvarinde poolt ülesseatud kandidaatide ja põhimõtete taha ning Rahvarinde poolt võetud suund jääb määravaks ka Riigivolikogu tegevuses. See on kindlustuseks uue Põhiseaduse rahulikule elluviimisele, kusjuures tuleb veel arvesse võtta, et ka väljastpoolt Rahvarinnet valitud kandidaadid pole kaugeltki kõik Rahvarinde põhimõtete vastased, vaid nende hulgas leidub rohkesti isikuid, kes olid kas paralleelkandidaadiks Rahvarinde kandidaadi ülesseadmisel või on Rahvarinde üldisile põhimõtetele kaasatundjad.

Seega on Põhiseaduse elluviimiseks Riigivolikogus tarviline enamus olemas.

See on asja üks külg. Selle kõrval ei või unustada aga teist külge. Nimelt, et Riigivolikogusse siiski valiti osalt ka niisuguseid liikmeid, kes esindavad arvustavaid seisukohti praeguse valitsemisviisi suhtes ja kellel seetõttu on ka oma erinevad seisukohad Põhiseaduse elluviimise kohta.

Vastavate arvustavate ringkondade poolt on pärast valimisi isegi väidetud, et Riigivolikogu valimistel on Rahvarinde kandidaadid üleriiklikult võttes kokku vähem häält saanud ja väljaspool Rahvarinnet esinenud kandidaadid, kes esinesid killustatult, on kokku enamuse saanud, nimelt 251.000 häält Rahvarinde kandidaatide 209.000 hääle vastu. Ja neist arvudest tahtakse poliitilisi järeldusi teha, et parlamendi enamuse taga seisvat valijate vähemus.

Sellekohased arvestused on aga ekslikud kahel põhjusel: esiteks tunnistati 8 Rahvarinde kandidaati vastaskandidaadi puudumisel valituks ilma hääletamiseta (missuguste valimisringkondade arvestatud häältearv tuleks Rahvarinde kandidaatidele juurde arvata) ja teiseks ei olnud kaugeltki kõik väljaspool Rahvarinnet esinenud isikud Rahvarinde põhimõtete vastased. Vahekorde erapooletuks hindamiseks ei või neid asjaolusid unustada.

Teisest küljest aga ei saa eitada siiski rohket häältearvu, mis üle riigi on antud Rahvarindele vastasrindlikele kandidaatidele, kuigi nad kohtadel jäid vähemusse. See näitab, et meie ühiskonnas esineb veel praegugi kaunis suur poliitiline pinge.

Seda pinget ei saa Põhiseaduse sisulisel elluviimisel unustada. See pinge väljendab end kindlasti rahvaesinduses vähemusesse jäänud opositsioonilises osas, see pinge esineb aga veel suuremal määral varjatult rahva hulgas. Seda tuleb kui tõsiasja arvestada eriti rahvaesinduses kujuneval enamusrühmal.

Enamusvalimise suureks paremuseks on, et ta kindlustab rahvaesinduses valitseva enamuse tekkimise, mis on riiklikult väga tarvilik. Sellele enamusele langeb aga samal ajal väga suur vastutus. Ta peab ajama niisugust poliitikat, mis tõesti ka rahva enamuse tahtele vastab. Vastasel korral võivad järgmised valimised enamuses ja vähemuses olnud jõudude suhtes anda vastupidised tulemused.

Kui meie praegu peame tunnustama rahva poliitilises meelsuses erinevate arusaamiste ja sisemise pinge olemasolu, siis seda ettevaatlikumat poliitikat nõuab see kokkuastuva rahvaesinduse enamusrühmalt. Paari asjaolu aga ei või ei valitsema hakkav enamuse ega arvustavad ringkonnad hetkekski unustada. Üks asjaolu on — meie sisepoliitika põhimõtteline külg ja teine — praegune rahvusvaheline seisukord.

Põhimõttelisest küljest on paratamatult tarvilik meie tulevasele poliitilisele elule anda kindel ideoloogiline alus. Sellele ideoloogilisele alusele peab viivitamatult mõtlema uue Põhiseaduse alusel valitsema asuvad poliitilised ringkonnad, sest ilma kindlate põhimõteteita, ideoloogilise aluseta ei saa kaua valitseda. Ainult isikutele põhjeneva poliitikaga ja „ülesandelt ülesandele“ kulgeva olupoliitikaga ei saa kaugemale. Riiklik poliitika ei saa piirduda ainult asjaajava tegevusega, üleskerkivate ülesannete lahendamisega, vaid tal peavad olema ka kindlad põhimõtted riikliku elu kaugemaajaliseks kujundamiseks. Riiklik poliitika ei pea üksnes olukorda kasutama, vaid ka olukordi looma, et riigielu kindlasuunaliselt juhtida. Kui seda ei tee ringkonnad, kes vastutavad riigielu arengu eest, siis võivad teised jõud luua olukordi, millede lahendamine meile riiklikult ja rahvuslikult suuri raskusi võib tähendada.

Kui kindlaid põhimõtteid on vaja valitseval ringkonnal, siis sedasama on vaja ka arvustavate ringkondade juures. Ka opositsioon peab ütlema, mis ta sisuliselt tahab, missugused on ta põhimõtted ja positiivne programm riigielu arendamiseks. Valimiseelsetest ebamäärastest

loosungitest üksi on vähe. Veel vähem on lubatav isiklikel motiividel, eamäärastel kahtlustustel ja eelarvamistega umbusaldusel põhjenev opositsioon opositsiooni pärast, sellepärast, et lihtsalt meeldib arvustada. Niisugune arvustus on vaid eitamine ja sellel ei ole mingit ülesehitavat väärtust. Niisugusele eitamisele ei saa rajada riiklikku poliitikat, vaid ka arvustajail peab olema oma positiivne programm.

Need on sisemised asjaolud, mis meil tuleb silmas pidada. Teine liik tähtsaid asjaolusid on välispoliitilist laadi.

Kogu maailmas on rahvusvaheline seisukord praegu käärtavas olukorras. Ühel ajal arenevad tõsised sündmused praegu Kauges-Idas, Hispaanias, Kesk-Euroopas. Ka Kirde-Euroopas pidime üle elama äreva hetke Poola-Leedu konfliktit näol. Ning latentset pinget on praegu veel mitmel ja mitmel pool.

Seda arvestavad kõik riigid. Kõikjal käib riikide materjalse jõu suurendamine relvastumise näol, kõikjal kasvatatakse rahvaste psüühilist jõudu — vaimlise tugevuse ja valmisoleku kasvatamiseks võimalikkude katsumis- aegade puhuks.

Seesugust välispoliitilist kategoorilist imperatiivi ei tohi hetkekski unustada ka meie. Meie sisepoliitilised vastuolud on tühine asi välispoliitilise probleemistiku kõrval. Viimane nõuab aga tugevat riiklust. See nõuab rahvuslike ja riiklike huvide arvestamist kõigepealt, ja siis alles sisemiste vahetõrgete juurde asumist.

Tugeva riikluse saavutamiseks aga vajame kõikide ringkondade ja kõikide kihtide rahvuslikku koostööd. Vastuolude süvendamisega meie oma riiklikku tugevust ei suurenda.

Kindlate ideoloogiliste põhimõtetega tegutsedes Eesti võimalikult suurema riikliku tugevuseni — neil tähtisel vajame Põhiseaduse elluviimist.

Muusuunaline tegevus oleks rahvuslikult ja riiklikult seisukohalt ohtlik.

KOMMUNISTIDE PROTSESSI PUHUL.

Hulga aja tagant toimus hiljuti jälle silmapaistvam kommunistide protsess, milles kaebalustena esines 18 isikut, neist 16 venelast. Neid süüdistati kommunistlike lendlehtede valmistamises ja levitamises 1935. aastast kuni 1937. aastani põlevkivitööstuse rajoonides, Narvatagustes külades ja Petseri-maal piiriäärsetes valdades. Need lendlehed sisaldasid tavalisi kommunistlike lööklauseid, olles kohati äärmiselt labased.

Kaebaluste süütegude politseilikul juurdlusel mitmed kaebalused oma tegusid ei salanud ning seletasid oma tegevuse üksikasju. Selgus, et kommunistliku jõugu juhiks oli Vasknarvast riigivastase tegevuse pärast Võrumaale Karilatsi valda elama saadetud arst Boris P š e n i t š n i k o v, kes jätkas Eestis Nõukogude Venesse põgenenud kommunisti Silverstovi tööd. Kaebalustest olid kolm käinud salaja Nõukogude Venes ja teinud läbi seal kahekuiise agitatsioonikursuse.

Kuigi juurdlusel oli kaebaluste riigivastane tegevus kindlaks tehtud, eitasid mitmed kaebalused kohtus jonnakalt oma süüd. Teised aga seletasid, et nad on teadlikult tegutsenud. Üldse esinesid kaebalused kohtus kaunis iseteadvalt.

Pärast asja arutamist langetas sõjaringkonnakohus 11. märtsil otsuse: 3 kaebelust eesotsas jõugu juhi B. Pšenitsnikoviga mõisteti 10 aastaks sunnitööle, 4 kaebelust 8 aastaks sunnitööle, 2 kaebelust 6 aastaks ja 6 kaebelust 4 aastaks sunnitööle, kuna kolm kaebelust mõisteti kohtulikult õigeks.

Nii asja käik, nagu see avaldus ajalehtede kohtukroonikas. Meie avalikkus kuulis protsessiga seces olevaist asjaoludest kolme päeva jooksul, kusjuures aga kolmandal päeval, millal avaldati kohtuotsus, oli suursündmuseks Nõukogude Vene Papanini ekspeditsiooni saabumine „Jermakil“ Tallinna, missugusele külaskäigule pühendatud tähelepanu tagajärjel jäi kommunistide protsess küll tagaplaanile.

Siiski see protsess vajab mitmes mõttes suuremat tähelepanu. Kõigepealt see näitab, et kommunistlik propaganda ei ole meil lõppenud, kuigi avalikkuses sellest viimastel aastatel pole olnud suurt määrgata. Kuid põrandaalused jõud on siiski töötamas ning tegelased käivad piiritagustel kursustel siinseks riigivastaseks tegevuseks õpetust saamas.

See on üks asi, mis vajab nentimist. Teiseks näitas protsess, et kommunistide tegevus on koondatud eeskätt piiriäärsetesse rajoonidesse ja ühtlasi kasutatakse võimalusi töölis-konnas streigipuhangute tekitamiseks. See-sugune tegutsemisviis viib tähelepanu kahele tähtsale küsimusele meie sise-politilises elus — piiri-maade ja töö-lis-konna küsimustele.

Küsime: mis on meil tehtud piiri-maade alal Eesti riikliku propaganda mõttes? Teadaolevail andmeil küll mitte palju. Piiriäärset maad Narva taga ja Petserimaal on jäetud vene tegelaste hooleks, kes seal siis kas õhutavad vene rahvuslust või teevad piiritagust propagandat. Selleks on tekkinud piiri-maade küladesse hinnalised raadioaparaadid, milledega korraldatakse ühiskuulamisi, kuulates piiritagust „kasvatustööd“. Piiritagune raadio kiidab muidugi sealset elu ja pöörab eriti tähelepanu noortele, kellele lubatakse häid töövõimalusi, õpehimulistele tasuta kooli jne. Et seesugune „haridus-töö“ pole jäänud tulemusteta, eks seda näita piiriäärsete noorte võrdlemisi rohke üle piiri minek, kuigi neid sealt edasi Hispaaniasse suurtükilihaks saadetakse.

Niisugused ülepiiri minekud on tõsiasjad, mida vaikumisega ei saa ole-matuks teha, vaid mis nõuavad täit tähelepanu piiri-maade küsimusele. On aeg asuda riiklikule propagandale piirimail. Igasugune viivitus ses suhtes ei ole kooskõlas Eesti riiklike huvidega.

Edasi töö-lis-küsimus. Möödunud kommunistide protsess näitas, et kol-manda internatsionaali jõud ei jätta kasutamata võimalusi streikide süven-damiseks, kui selleks on eeldusi. Niisuguste eelduste loomise eest aga hoo-litsevad meil kodumaal omad sotsialistlikud ringkonnad, kelledele millegi-pärast ei meeldi töötülide lahendamine rahulikul teel, vaid kes ihaldavad klasside võitlust streikide näol. Valimiste eel õhutatud streik „Franz Krulli“ tehastes on paremaks näiteks seesugusest tegevusest. Ka siin pidi sotsiaal-minister märkima, et streigi puhul ei ole isegi piiritagused mõjutused puudu-nud. Ning seesugusele seadusevastasele streigile tahtsid meie pahempool-sed tegelased siis valimiste ajal „kaastunde-streikide“ laine lisandada!

Nii valmistavad meie oma pahempoolsed pinda piiritaguste tegurite tegevusele.

Nende tõsiasjade puhul tuleb jällegi küsida: mis on meil tehtud töö-lis-konna meelestamiseks rahvuslikus suunas? Töötülide lahendamiseks on meil küll maksmata pandud seaduslik kord, mis streigi alles viimase vahen-dina ette näeb, kuid palgavõitluse seesuguse otstarbeka korraldamisega ei

ole veel lahendatud tööliskonna meelsuse küsimus. Nagu näitavad aga möödunud Riigivolikogu valimiste andmed ja tulemused, on meie tööliskonnas veel küllaltki rohkesti usku pahempoolsetesse loosungitesse, mis jutlustavad klassivõitlusest. Seda usku süvendab järjest sotsialistlik nädalaleht ja uue hooga tahab selles suunas tegutsema hakata ka rühm valitud riigivolinikke, kes endid tööliskonna esindajaks nimetavad.

Kui meil viimased neli aastat on elatud poliitilise ja sotsiaalse kodurahu tähe all, siis meie sotsialistlikud tegelased tahavad silmanähtavalt uut tuult puhuda vahepeal kokkulangenult seisnud klassivõitluse ideoloogia purjetikkku. See ei oleks aga kindlasti mitte terviseks meie sotsiaalsele arengule ja klassivõitluse põhimõtete levitamise püüetele tuleb seepärast täie kindlusega vastu astuda.

Sellesuunalist sihikindlat tegutsemist aga kahjuks märgata ei ole. Vastupidi — tööliskonna eest hoolitsemine on jäetud pahempoolsete tegelaste hooleks, kes seda siis muidugi ka teevad omas vaimus. Kuuldub aga isegi veel uskumatuid asjaolusid. Kuuldub, et keegi tegelane, kes saab niisugusest kohast palka, mis peaks kohustama riiklikus vaimus töötama, on kusagil tööliskonnale niisuguse „selgituskõne” pidanud, et politsei on pidanud koosoleku lõpetama.

Ja edasi: töölisvabaharidustöö ametlikuks tegelaseks on meil isik, keda pärast Riigivolikogu liikmeks valimist sotsialistlik leht loeb oma rühma liikmeks! (Neil on juba „rühm”, kuigi Riigivolikogu veel koos ei ole!) Ka see tegelane saab palka organisatsioonilt, mis tegutseb riiklikkude summadega! Järelikult — riiklikkude summadega soodustame klassivaenu õhutamist. Mis see tähendab?

Vajame kiiret murrangut suhtumises töölisküsimusse. Internatsionalistlikult ja klassivõitluslikult meelestatud tööliskonna asemel vajame rahvastervikuga koostööd pooldavalt tööliskonda ning sellele peab suunduma haridustöö ja propaganda tööliskonnas, aga mitte vastupidi. Et tööliskond vajab kaitset kapitali suhtes, see on omaette küsimus ja on lahendatav ka ilma, et teda oleks vaja viia internatsionalismi eksiteedele ja mürgitada klassivõitluse ideedest. Seepärast tuleb mõelda tööliskonna rahvuslikule organiseerimisele ja asuda selle teostamisele.

Piirimaade ja tööliskonna küsimused päevakorrale! — need oleksid positiivsed järeldused möödunud kommunistide protsessist.

E. Salurand.

MAJANDUSLIK RINGVAADE

A.-S. G. SCHEEL JA KO 1937. A. ARUANNE.

A.-S. G. Scheel ja Ko pidas tänavu oma korralist peakoosolekut 11. märtsil k. a., esitades sel puhul aktsionäridele panga 1937. a. aruande ja tegevuse tulemused. Ehkki a.-s. G. Scheel ja Ko aruanne on avalikkusele teatavaks saanud kokkusurutud kujul, on siiski põhjust teatava pildi saamiseks panga tegevusest seda avalikkusele teatavaks saanud aruande alusel analüüsida ja selle üksikuid äriseisu osasid võrrelda.

A.-s. G. Scheel ja Ko äriseis 31. XII 1937. a. oli kr. 19.427.090 ja kulude-tulude aruanne kr. 1.678.829 tasakaalus, näidates ühtlasi 1937. a. puhaskasu kr. 110.188 ja eelmiste aastate ülejääke kr. 98.328 — kokku kr. 208.515. Panga äriseis 31. XII 1937. a. ületab eelmise aasta oma ca kr. 14.000.— ehk 0,7%-ga, kuna panga läbikäigud 1937. a. jooksul on tõusnud 25%. Suurema osa panga aktivist moodustasid laenu kr. 10.925.000.— ehk 56%. Teise tähtsa osa moodustasid garantiid-, akreditiiv-, rembour- ja teised deebitorid kokku kr. 4.363.000.— ehk 22,4% kogu aktivast.

Kuna ei ole veel avaldatud pankade 1937. a. äriseisude kokkuvõtteid, siis oleme sunnitud A.-s. Scheel ja Ko 1937. a. aruande võrdluseks kasutama kogu panganduse kohta 1936. a. andmeid.

Järgnevas tabelis on toodud 11 aktsia-, 2 linna- ja 25 tähtsama ühispanga kohta käivaid andmeid Eesti Panga aastaraamatu järele. Arvestatud 25 ühispanga summad kokku moodustavad ca $\frac{2}{3}$ kõigist ühispankade summadest.

Aktsia- ja tähtsamate ühispankade ning a.-s. G. Scheel ja Ko äriseisude võrdlus 1000 kr.

	Aktsia- ja tähtsamate ühispankade äriseisud* 31. XII 36.	A/s. G. Scheel ja Ko äriseis 31. XII 36.	A/s. G. Scheel ja Ko $\frac{1000}{1000}$ -line suhe kogu pankade äriseisust	A/s. G. Scheel ja Ko äriseis 31. XII 37.
Aktiva.				
Kassa ja jooksvad arved	14.659	1.848	12,3 0/0	1.851
Väärtpaberid ja väärtused	11.329	1.232	10,7 0/0	953
Laenu	94.450	9.414	9,9 0/0	9.648
Garantiid	11.945	5.270	44,1 0/0	4.363
Korrespondendid	6.851	764	11,1 0/0	1.277
Kinnisvara	6.892	600	8,7 0/0	600
Muud aktivad	6.235	285	4,5 0/0	736
Passiva.				
Omakapitalid	11.122	2.150	19,3 0/0	2.162
Hoiusummad	93.422	8.458	9,0 0/0	9.376
Rediskont ja võlaarved	13.800	1.531	11,1 0/0	1.456
Korrespondendid	12.190	1.099	9,0 0/0	1.575
Muud passivad	21.827	5.739	26,6 0/0	4.650
Kokku	152.361	19.413	12,7 0/0	

* Sisaldab ka A/s. Scheel ja Ko äriseisu.

Nagu ülaltoodud tabelist nähtub, oli A.-s. G. Scheel ja Ko äriseisu osatähtsus meie erapanganduses 1936. aastal 12,7%, ehk teiste sõnadega 12,7% meie erarahaturust oli A.-s. Scheel ja Ko käes 38 panga vastu. A.-s. Scheel ja Ko omakapitalid moodustasid 19,3% kõigist eelnimetatud pankade omakapitalidest. Meie pankades, eriti meie ühispankades, annab teravalt end tunda omakapitalide vähesus, mis pidurdab pankade operatsioone ja krediitpoliitikat ning mõjub takistavalt pankade kujunemisele. Kõne all olevas pangas moodustavad omakapitalid ligi $\frac{1}{5}$ kogu passivast, mis võimaldab krediitide sihikindlamat suunamist.

Missugust osatähtsust krediiditurul omab A.-s. Scheel ja Ko? 11 aktsiapanga — ja 2 linnapanga laenude seis 31. XII 36. a. oli 60.043.000 krooni, samal ajal A.-s. G. Scheel ja Ko laenude seis oli 10.178.000 krooni ehk 17% eelnimetatud pankade laenude seisust. Juurde arvates ühispangad saame laenude seisu 31. XII 36 kr. 94.450.000.—, millest A.-s. G. Scheel ja Ko laenude seis moodustab 10,8%. Nagu ülaltoodust selgub, on A.-s. G. Scheel ja Ko osatähtsus meie krediiditurul küllalt suur, mis võimaldab juhtivat teotsemist meie erakrediidi alal.

Silmapaistva osana aktivas esinevad A.-s. G. Scheel ja Ko bilansis garantiilaenud, mis 31. XII 1936. a. moodustasid 27,3% kogu kõne all oleva panga aktivatest ja 44,1% kõigist eeltoodud pankade poolt välja antud garantiidest. A.-s. Scheel ja Ko 1937. a. aruandes on garantiilaenude alal tagasimineku, kuid võrdlemisi väike. Garantii-laenud ei vaja rahalisi ressursse ning ei mõju seega kassatagavaradele. Küll suurendavad nad panga mahtu, kuid ühes sellega ka panga riisikut. Panga mahu suurenemisega suureneb aga panga mõju krediitpoliitikas ja kogu krediiditurul. Kuna garantiilaene kasutatakse peamiselt kaubanduslike tehingute tagatisteks ja investeerimiste soodustamiseks, siis garantiilaenud suurendavad A.-s. Scheel ja Ko mõju meie äritegevusele.

Kõigist eelnimetatud pankade korrespondent-arvetest moodustavad A.-s. G. Scheel ja Ko korrespondent-arved 11,1%. Nagu teada, opereerivad ülalnimetatud 25 ühispangast ainult üksikud välisvaluutaga ja nende tehingute käive on väike. 1936. a. kursikasud ühispankadal olid kr. 134.000.— aktsiapankade kursikasude kr. 1.046.000.— vastu. Samuti väikest tähtsust valuuta alal omavad provintsi aktsiapangad. Niisuguses olukorras oleks A.-s. G. Scheel ja Ko meil üheks suuremaks valuutatehingutega pangaks peale Eesti Panga, ja A.-s. Scheel ja Ko valuutatehingud võivad ulatuda kuni 50%-ni kogu meie erapankade välisvaluuta tehingutest. Siit nähtub, kui suurel määral meie erapangandust välismaal esindab A.-s. G. Scheel ja Ko ja ühes sellega, millist meie väliskaubanduse tehingute osa juhitakse peamiselt A.-s. G. Scheel ja Ko kaudu.

A.-s. G. Scheel ja Ko 1937. a. kulude ja tulude aruanne on tasakaalus kr. 1.678.829, kusjuures 1937. a. puhaskasu ühes eelmise aasta puhaskasuga on kr. 208.516, 1937. a. puhaskasu kr. 110.188 moodustab põhikapitalist kr. 750.000.— 14,7%; 1936. a. keskmine puhaskasu % aktsiapankades põhikapitalist oli 12,1.

A.-s. Scheel ja Ko aruandes suurema kulude osana esinevad mitmesugused kulud kogusummas kr. 744.966.07. Nimetatud kuludest tähtsama osa moodustavad a) mahakirjutused ja b) kursikahjud. Nagu panga aruandest, esimehe saatesõnast, võib järeldada, on tehtud suuri mahakirjutusi äriseisu puhastamiseks. Kui võrrelda A.-s. G. Scheel ja Ko väärtpaberite arvet 1937. a. aruande ja 30. XI 37 arveteseisuga, siis näeme, et aruandes näidatud väärt-

Aktsia- ja tähtsamate ühispankade ja a.-s. G. Scheel ja Ko kulude ja tulude võrdlus 1000 kr.

	Aktsia- ja tähtsamate ühispankade kulude ja tulude arve 31. XII 66.	A/s. G. Scheel ja Ko kulude ja tulude arve 31. XII 36.	0/0 suhe aktsia- ja tähtsamatest ühispankadest	A/s. G. Scheel ja Ko kulude ja tulude arve 31. XII 37.
Tulud				
Saadud 0/0 0/0, komisj. porto	6.883	684	9,9 0/0	821
Tulud kinnisvarade kasutamisest	214	17	8,0 0/0	17
Mitmesugused tulud	1.865	884	47,4 0/0	742
Kulud.				
Valitsemis- ja ärikulud	1.457	392	27,0 0/0	366
Makstud 0/0 0/0, komisj. porto	3.593	324	9,0 0/0	315
Kinnisvara amortisatsioon	119	12	10,0 0/0	12
Mitmesugused kulud	1.791	727	40,6 0/0	745
Puhaskasu	1.002	103	10,2 0/0	110

paberite arve näitab suurt kahanemist, mis omakorda lubab oletada pangas portfelliga leiduvate väärtpaberite mahakirjutusi.

Tulude osas mitmesugused tulud on kr. 742.448. Siinjuures suuremate osadena võivad esineda a) sissetulekud eelmiste aastate mahakirjutuste arvel ja b) kursikasud. Kuna A.-s. G. Scheel ja Ko on suur välisvaluuta käive, siis võib oletada, et lõviosa tuludest langeb saadud kursikasude arvele.

Kulude ja tulude arves huvitava nähtena ilmneb veel asjaolu, et A.-s. G. Scheel ja Ko on kinnisvarade kasutamise arvel saanud kahju. Kinnisvarade amortisatsioon on näidatud aruandes eri arvel ja ei ole arvatud kinnisvara kulude hulka. A.-s. G. Scheel ja Ko on oma kinnisvara kr. 600.000 kasutamisel saanud kahjusid 1936. a. ca kr. 9.200.— ja 1937. a. ca kr. 14.000.—. On selgusetu, mis põhjustavad kinnisvarade kasutamisel selliseid kahjusid.

Nagu eeltoodust selgub, on A.-s. G. Scheel ja Ko meie erapankade peres ja meie krediidi poliitikas küllaldaselt suure osatähtsusega. A.-s. G. Scheel ja Ko valitseb äriseisu alusel ca 12,7% meie erarahaturust. Kuid tema positsiooni kõvendab omakapitalide suur osatähtsus, mis võimaldab sõltumatut krediidi poliitika ajamist. Eriti silmapaistev on A.-s. G. Scheel ja Ko osa aga garantiilaenude alal, mis moodustavad 44,1% erapankade poolt välja antud garantiilaenudest. Veel domineerivam on A.-s. Scheel ja Ko osatähtsus valuutatehingute alal, moodustades ca 50% kogu meie erapankade valuutatehinguga. A.-s. G. Scheel ja Ko poolt välja antud laene oli 1937. a. lõpuks ca 11 milj. kr., mis moodustab ca 11% meie A.-s. ja tähtsamate ühispankade laenude seisust, samal ajal hoiuste seis oli 8,5 milj. kr. või 9% mainitud pankade hoiuste seisust.

Pangandus on tänapäeva moodsas majanduselus väga mõjukas tegur, mis varjatud kujul kontrollib teiste majandusalade tegevust. Sellele kontrollile võib lisanduda puht-majanduslikkude eesmärkide kõrval ka poliitiliste ja kitsamalt võttes rahvuspoliitiliste eesmärkide taotlemine, mis pole enam kooskõlas üldsuse huvidega. Neil kaalutlustel oleme lähemale vaatlusele võtnud ühele meie vähemusrahvusele kuuluva pangas ja määrinud tema kaaluka osatähtsuse meie majanduselus.

VÄLISPOLIITILINE RINGVAADE

Tänapäeva välispoliitiliste sündmuste vaatlemisel tuleb endale täiesti selgeks teha

vaatluspunkt,

mis ei saa enam olla see, mis mõni aasta varemalt.

Kui veel kuni 1935. aastani võis anduda illusioonile rahvaste aatelistest solidariteedist ja uskuda, et sündmused, mis otseselt puudutavad ühte riiki, paratamatult peavad huvitama ka teist, siis nüüd tuleb see illusioon täiesti kõrvale heita. Sellest ajast saadik, kui Rahvasteliidu idee ja kollektiivne julgeolek Abessiinia lahinguväljadel kokku varises, on rahvaste käitumise motiiviks ainult üks tõukejõud — oma huvi. Kõik vastupidised seletused, tulgu need kustpoolt tahes, ei suuda seda raudset seadust muuta. Et see tõepoolest on nii, seda näitavad ka välispoliitilised vaidlused, mis leidsid aset Inglise alamkojas Anthony Edeni välisasjade sekretäri kohalt lahkumise puhul. Põhimõtetest, mis juhivad Briti välispoliitikat tänapäeval, nimetas Neville Chamberlain esikohal Briti huvide kaitset. Vabameelsete ega ka sotsialistliku vastasrinnaga aatagid ei suutnud seda seisukohta kõigutada, mis seega jääb määravaks Briti välispoliitika mõistmisele.

Kui see maksab maailma suurema riigi kohta, siis peab ta veelgi rohkem maksma väikeriikide kohta, kes võivad endile lubada veelgi vähem eksisamme kui suured.

Et alustada

Suur-Britanniaga,

olgu otsekohe tähendatud, et puhtbriti huvide kaalumises oli tingitud ka Edeni lahkumine ja sellele järgnevad sammud Briti poliitikas. Anthony Eden Foreign Office'is oli tunduval määral idealismi väljendaja. Eden lootis saada revanši kollektiivse julgeoleku poliitika lüüasaamisele Briti uuestirelvastumise abil ühelt poolt, vallutamiste mitetunnustamise ja läbirääkimistest hoidumise läbi teiselt poolt. Eden lootis, et Itaalia ja Saksamaa „oma rasvasse kõrbema jätmine“ lõppude-lõpuks sunnib need riigid — tema arvates ainsad „totalitaarsed“ riigid — kapituleeruma Briti tahte ees. Edeni kalkulatsiooni nõrk punkt seisnes selles, et ta jättis arvesse võtmata teise väga olulise võimaluse: „kõrbema“ jäetud riigid võivad alistumise asemel teha meelega hüppe, nagu seda teeb ümberpiiratud tiiger. Või kui ta seda võimalust arvestas — mis on vähe tõenäone — siis ei kalkuleerinud ta küllalt täpselt selle eventualiteedi tagajärgi Briti huvidele.

Neville Chamberlain ja lord Halifax sellevastu kehtastavad puhtal kujul kabineti huvide poliitikat. Et uus maailmasõda ka kõige soodsamal juhul ei too Briti riigile midagi muud kui kahju — nagu seda küllalt selgesti näitab hiljutine Maailmasõda, siis on praktilise välispoliitika ülesandeks otsida lahendust kõige väiksema vastupanu suunas. Aastakümneid kestnud sõprus Inglismaa ja Itaalia vahel on inglastesse sisendunud sügava kalduvuse mitte võtta Itaalia saavutusi väga tõsiselt. See eelarvamus võib olla ekslik, nagu nägime Abessiinia sõja ajal, kuid ta püsib edasi. Oma huvide malekual Itaalia, vaatamata kõigele, seisab eventualsete riikide seas endi-

selt esimesel kohal — Jaapan ja Saksamaa järel. Kumb kahest viimasest on tähtsam, selle üle võib veel vaielda, kuid esialgu näib valitsev arvamine kalduvat küll Saksamaa poole. Valides diplomaatilise aktsiooni lähtekohaks kokkuleppe saavutamise Itaaliaga, püüab Suur-Britannia järelikult tabada kahte eesmärki: saada vabamaid käsi tegutsemiseks niihästi Jaapani kui ka Saksamaa vastu. Mis puutub esimesse, siis võib kalkultatsioon siin märki tabada. Itaalia on küll Jaapaniga kommunismivastases lepingus, kui ta on kõige noorem partei ja Kauge-Ida sündmustest otseselt mitte huvitatud. Teatav *quid pro quo* lord Perhhi ja krahv Ciano läbirääkimistel pole seega sugugi võimatu. Tokio ajalehtede mure sellise võimaluse pärast on küllal-daseks tõenduseks väitele, et Itaalia — Inglise pinevuse vähenemine Vahe-meres võib kaasa tuua Inglise — Jaapani pinevuse proportsionaalset juurdekasvu. Iga Vahemerest vabanev Briti sõjalaev kulub hästi ära Kauges-Idas.

Keerulisem on lugu

Saksamaaga.

Kõikide tundemärkide järgi otsustades on Itaalia-Saksa vahekorid väga lähedane. Selle suhte täpne iseloom, mis veel praegugi tekitab paljudele Lääne-Euroopa publitsistidele peamurdmist, selgub pikkamööda reaalses faktides. Viimased aga sunnivad arvama, et „telje“ ülesanded ja funktsioonid peavad olema kaunis üksikasjaliselt kindlaks määratud, igatahes palju detailsemalt, kui mõnigi asjatundja seda julgeb arvata. Meie arvates mõlema riigi hädaseisundist loodud „telje“ üheks tähtsamaks ülesandeks on vältida olukorda, kus kolmandad riigid neid võivad mängida teine teise vastu. Et Berliin väga teravalt peab silmas Rooma seisu, see selgus kujukalt möödunud aasta sügisel asjaoludest, mis ümbritsesid lord Halifaxi sõitu Berchtesgadenisse. Kui seda sõitu taheti vaadelda kui katset lõhkuda telge Berliini-poolsest otsast, siis tuleb katset täiesti ebaõnnestunuks lugeda. On küsitav, kas katse teise otsa kallal annab paremaid tagajärgi.

Seejuures jääb muidugi lahtiseks küsimus, kuivõrd lootusrikkad on Itaalia-Inglise läbirääkimised ise ja kas võimalik kokkulepe kujuneb niisuguseks, et ta teeb mõlema riigi vahele kauemaks ajaks puhta laua. Abessiinia seedimine vajab aega ja Hispaania avantüür võib taotleda peamiselt taktikalist eesmärki — saada püsiva kauplemisobjekti. Kuid sellega ei ole veel tõmmatud lõplik piirjoon Itaalia võimalikkudele operatsioonidele Aafrikas. Et aga seal asub praegu Itaalia huvide raskuspunkt, seda tõendab Itaalia ilmne tagasitõmbumine põhja pool Brennerit ja Doonau basseinis.

Kui

Inglise-Saksa

läbirääkimised pinna sondeerimise järgust ei ole kaugemale jõudnud, siis seda jällegi puhtrealistlikkude huvide kaalumise pärast. Kartes Saksamaa tugevnemist ja olles taktikaliselt paremas seisukorras seepärast, et ta esineb endiste Saksa asumaade suure osa valdajana, püüab Briti poliitika asumaade tagasiandmise vastu saavutada Saksa riigi kinnitamist praeguse *status quo* külge Euroopas. Saksamaa seisukohalt selline kompromiss on ilmselt ebasoodne, sest sellega oleks ta sunnitud määramata ajaks loobuma Saksa riigi naabruses elavate sakslaste ühendamisest riigisakslastega. Viimaseid sündmusi

Austrias

ja võimalikke reageerimisi teistes suundades tuleb seepärast vaadelda ka kui Berliini taktilise seisundi parandamise katset Londoni ees. Saksa võit siin tähendab Inglismaa otsest kaotust, mispärast on täiesti arusaadav inglaste kibedustunne tekkinud olukorra pärast ka siis, kui nad südamepõhjas selle paratamatusega juba olid leppinud.

Prantuse

valitsuse kriis kinnitab uuesti tõsiasja, et rahvarinde võitlused on möödunud. Kas aga on saabunud aeg uue enamuse väljakujunemiseks, seda näitavad lähemad päevad. Nagu rahvarinde agonia sündis pikemat aega, nii ka uue enamuse sünd võib olla pikema rahuprotsessi tulemus ja võimalikkudele lahendustele tuleb esiootsa vaadata kui ajutistele nähtustele. Välispoliitikas on Prantsusmaa viimastel nädalatel algatuse täielikult loovutanud Inglismaale. Saadikutekoja peaaegu üksmeelne usaldusavaldus Delbosi senisele kursile on imponeeriv meeleavaldus, jätab aga sisult kõik küsimused lahtiseks. Võib-olla on veel liiga vara ajane asetada probleemi nii, nagu seda teeb P.-E. Flandin, kas kokkulepe Saksamaaga või sõjaväeline liit Nõukogude Venemaaga, kuid selge on see, et täielik passiviteet Prantsusmaa välispoliitilist aktiivt igatahes ei tõsta. Mis puutub Flandini teise alternatiivi — sõjaväelisesse liidulepingusse Nõukogudega, siis hoolitsevad Moskva viimased suurprotsessid selle eest, et selliste isikute arv Prantsusmaal pidevalt väheneb. Et ka Prantsuse kindralstabi Vene punaarmede hindab hoopis teisiti kui aastat paar tagasi, seda kinnitab kaudset ka uute lisakrediitide andmine Prantsuse riigikaitsele, lisakrediitide, mis mõnede teadete järgi tõusevad kuni 20 miljardi frankini ja mille hankimine saigi Chautemps'i valitsuse lahkumise üheks põhjuseks.

Poola

välisminister kolonel Becki külaskäik Rooma kuulub kahtlemata nende sündmuste hulka, mida ei saa võtta paljaste vormitõetistena. Becki kõnelustel Itaalia juhtivate riigimeestega tehti poliitikat ja realistlikku poliitikat nii nagu see vastab Mussolini kui ka Becki mõtteviisile. Poola huvi neil kõnelustel näis seisvat eeskätt selles, et vältida olukorra tekkimist, kus — nagu 1933. a. — luuakse Euroopa nelja suurriigi kontsert ilma Poolata. Sellist seisukorda, mis lõppude-lõpuks paratamatult peab viima Poola degradeerimisele teise järgu riigiks, püüab Varssav kavakindlalt ära hoida, mispärast Becki püüded Roomas on ainult seniste pingutuste edasiarendamine. Ja paistab, et kol. Beck igavesest linnast ei tulnud tagasi täiesti tühjade kätega.

Suursündmustena

lähuvad 1938. aastal märtsikuu ajalukku kaks sündmust: Austria annekteerimine Saksa riigi poolt ja Poola-Leedu diplomaatilise vahekorra normaliseerimine.

Mõlemad sündmused, mille üksikasjad ajalehtedest teada, on huvitavad kõigepealt selle poolest, et nad arenesid täielikult väljaspool Rahvasteliidu raame. Ei asjaosalised ega ka Genfi instituut ise ei teinud vähematki katset tõendust väitele, et Euroopa seisukorda otsustab praegu reaalsete jõudude vahekorrad ja huvid. Austria iseseisvus oli selgesõnaliselt ette nähtud St. Germaini ja Versailles rahulepingus ja võis Austria loobuda oma ise-

seisvusest ainult Rahvasteliidu nõukogu loal. Nüüd kõik need sätted seisavad ainult ajalooliste reministsentsidena ürikutes.

Reaalpoliitiliselt tähendab

„Anschluss“

Saksamaa esimest sammu väljaspool Saksa riigi seniseid piire elavate sakslaste terviklikuks rahvusriigiks ühendamise sihis. Kui ütleme „väljaspool Saksa riigi seniseid piire elavate sakslaste“, siis tuleb selle all mõista eeskätt Saksa riigi külje all kompaksete hulkadena elavaid sakslasi. Et viimastest esialgu kõik kõne alla ei tule — vähemalt ei ole kavatsatud kõne alla võtta — seda näitab Saksa riigikantsleri Hitleri riigipäeva kõne 20. veebruaril, milles otseselt mainitakse 10 miljonit sakslast. Arvates sellest summast maha juba liidetud Austria elanikud, umbes 6,8 miljonit, saame jäägi 3,2 miljonit, mis ligikaudu vastab Sudeeti sakslaste arvule Tšehhoslovakkias. Sudeeti sakslaste ühendamine peaks seega olema Suur-Saksa rahvusriigi loomise teiseks etapiks.

Kunas selle järgu teostamisele asutakse ja milliste vahenditega, selle kohta võib ainult oletusi teha. Nagu Austria sündmused näitasid, võivad ettenägemata sündmused asja käiku kiirendada. Tõenäosuse ja Saksamaa senise taktika põhjal otsustades paistab, et Saksa riigi juhid eelistavad oma kavatsusi teostada minimaalsete kaotustega, pannes mängu relvastatud jõud ainult siis, kui „jõu olemasolust endast“ ei piisa soovitud efekti saavutamiseks. Teatavaid lootusi neil ei puudu. Kui, nagu näib, Inglismaa otsustaval momendil jääb truuks oma seisukohale, mitte lubada relvastatud abi Tšehhoslovakkiale, on Saksa riigi väljavaated Sudeeti sakslaste suhtes küllalt avarad. Tõsi küll, Prantsusmaa on teatanud, et ta kallaletungi korral Tšehhoslovakkiale annab sõjaväelist abi. Sedasama on lubanud teha ka Nõukogude Liit. Kuigi nende lubaduste tõhususe juures mitte kahelda — kahtlus võib tekkida Nõukogude Liidu suhtes, kellel teatavasti puudub ühine piir Tšehhoslovakkia — jääb siiski võimalus, et Saksa riik saavutab oma sihid ilma vormilise kallaletungiaktita. See võib sündida näiteks siis, kui Sudeeti sakslased Berliini survele suudavad Praha valitsuselt välja kaubelda teatava autonoomia, mida tarviduse korral võidakse proklameerida iseseisvuseks ühes välisriigi abi palumisega. On tõenäone, et otsustaval silmapilgul Praha ennem lepib osalise kaotusega, kui asetab kaalule kogu riigi saatuse.

Teiste välissakslaste

suhtes Saksa riigi kavatsused näivad olevat märksa tagasihoidlikumad, piirdudes eeskätt sakslaste kaitse oktruaceerimisega seal, kus saksa element silmanähtavas vähemuses või kus germaani massi külgetõmbejõud pole otsekohe märgatav, nagu näiteks Helveetsias. Kuid see on mõõdu, mitte põhimõtte probleem. Igatahes oleks liialdus omistada Kolmandale Riigile vallutamisploane kõigi nende maade kohta, kus leidub minimaalselgi arvul saksa vähemusrahvust. Teatavale ettevaatusele järelduse tegemisel sunnib juba see asjaolu, et vallutamise läbi kaasatoodud pahed sellistel kordadel kaaluvad üles paremused.

Üldse oleks eksitus rahvussotsialistliku Saksamaa ekspansiooni- ja imperialismi-püüdeid hinnata Wilhelmi keisririigi mõõdupuuga. Kui viimase juures võisime tähele panna eeskätt neelamise iha, siis prevaleerub esimese juures domineerimise püüd. Viimast on aga võimalik teostada ka ilma tegeliku maa devõitmiseta. Tarvitseb heita ainult pilku

kaartidele ja tunda riikide majandusgeograafiat, et konstateerida tõsiasi: Austria absorbeerimisega on kolmas riik endale tegelikult kindlustanud domineeriva osa niihästi Kesk-Euroopas kui ka Doonau orus ja osalt isegi Balkanil. Rooma protokollid, mille abil Itaalia avaldas mõju Kesk-Euroopale, on nüüd iseenesest kokku varisenud ja teine protokollide osaline Doonau orus, Ungari, tehtud majanduslikult sõltuvaks Saksamaast. Aga ka Väikeliit on oma alustes õõnestatud seetõttu, et vähemalt üks selle liidu liige, Jugoslaavia, piiride ümberpaigutamise tagajärjel on viidud otsesesse lähedusse Saksamaaga, seisundisse, kus ta vaevalt julgeb talitada Saksamaa vastu. Rumeenia pole otseselt puudutatud, kuid tema mõlema liitlase sattumine Saksamaa külje alla peab lõppude lõpuks Bukarestigi tõmbama Berliini orbiiti, seda enam, et Rumeenia geograafiline lähedus Nõukogude Liidule ei jäta muud valikut.

Millist mõju avaldab Euroopa kaardi muutmine Saksamaa suhetele Itaalia ja Inglismaaga, sellest on veel varajane kõnelda. Kuid meil ei tarvitse siin esialgu dramaatilisi muudatusi oodata, vähemalt senikaua mitte, kui Saksa riik säilitab senise kursi — mitte astuda risti ette Briti peamistele huvidele.

Poola-Leedu

suhete radikaalsele lähendamisele kindlasti aitas kaasa eespoolkirjeldatud seisukord Euroopas. Kui Leedu 18 aastat luges võimalikuks hoiduda diplomaatilise vahekorra loomisest Poolaga, siis suurelt osalt sellepärast, et ta võis arvestada kolmandate riikide toetust. Leedu diplomaatia — õigemini kogu Leedu poliitika — suur viiga seisnes selles, et ta lubas endale suhete halvenemist korraga kahe suure naabriga. Kui niisugust võimalust ei tohi endale lubada alati suurriigidki, siis maksab see palju suureml määral väikeriikide kohta. Poola diplomaatia kalkuleeris väga õieti, kui ta piirivahejuhtumi tagajärjel tõstis üles kogu vahekorra probleemi Leeduga. Midagi ei üllatanud selle lahenduse juures rohkem kui Nõukogude Liidu passiivsus, Moskva mõistaandmine, et Leedu relvastatud konflikti korral Poolaga ei võlota Nõukogude Liidu aktiivsele toetusele. See tagasihoidlikkus on seda üllatavam, et peaaegu samal ajal Nõukogude välisasjade komissar Litvinov kogu maailma ajakirjanduse ees kõneles appiminekust Tšehhoslovakkiale, ähvardades tarviduse korral isegi murda teed läbi kolmandate riikide.

Normaalse vahekorra loomine kahe naaberriiği vahel on juba iseenesest tähtis sündmus. Kuid tema tähtsus suureneb veelgi, kui silmas peame välja-vaateid, mida see normaliseerimine avab Poola diplomaatiale. Antud olukorras Poola kahtlemata oleks suutnud saavutada rohkem, kui ta tegelikult nõudis. Kui ta neid nõudmisi redutseeris mõistliku miinimumini, siis kahtlemata seepärast, et Leedu iseseisvuse säilitamine ja viimase sõbralik vahekord Poolaga Poola huvide seisukohalt on tähtsamad, kui võimuakti läbi teostatud territooriumi juurdekasv. Torkab silma Poola lehtede sõbralik toon Leedu suhtes pärast ultimatumit vastuvõtmist ja leedulaste otsene nimetamine poola rahva vendadeks. See kinnitab Poola diplomaatia kavatsust luua sõprusuhete laiaulatuslikku võrku Mustast merest kuni Balti mereni.

Anto Pearn.

SELTSKONNA KULTUURILINE ISETEGEVUS.

„Eesti Kirjanduses 1938 nr. 2, analüüsib prof. J. Köpp meie seltskonna kultuurilist isetegevust. Seltskonna kultuuriline isetegevus on meil olnud pikema aja kestel hüüdsõnaks ja rahva elujõu ning eluusu ilmekamaks ning mõjuvamaks avalduseks. Omal ajal on meie seltskonna isetegevus loonud suuri asju ning seltskondliku isetegevuse tagajärjel on meil püstitatud pea igas linnas suuri kustitempleid. Praegust aega vaadeldes aga leiab autor, et enam ei leidu seesugust ohvrimeelsust ja huvi oma seltskondlikkude ettevõtete vastu, et seevastu praegu on sellelaadiliste algatuste puhul esimesi mõtteid — nõutada toetust riigilt. Nüüd peab kõik tegema riik, see ongi tema kohus ja ülesanne. Teiselt poolt laiendavad ka riiklikud asutised oma huvialasid ja haaravad oma tegevuspiirkonda järjest rohkem ettevõtteid ja eluavalduisi, mis varemalt kuulusid seltskondlikkudele jõududele ja organisatsioonidele.

Sellest lähtudes tõstab autor üles küsimuse: kas seltskonna isetegevus on vajalik ja kui, siis missugused peaksid olema ja võiksid olla selle isetegevuse vormid praegusel ajal.

„Kõigepealt on selge, et ei ole mõtet teha seda, mida tehakse teisel — ametiasutistes ja nende kaudu. Kui midagi teha, siis ainult seda, mis tõesti on tingimata vajalik tehtava töö täienduseks ja süvenduseks. Me tahame praegu ja edaspidi elada iseseisvana, tahame olla samaväärsed teiste kultuurirahvastega, tahame anda oma elule kultuurirahva elukorraldust ja sisu ning ilmet, mis vastaks tõsise kultuurirahva elustandardile. Meie ei taha elada mitte ainult hingitsemise mõttes, vaid täisväärtuslikku elu olevikus ja tulevikus, arvestades alatasa muutuvat elukäsitust ja kasvavaid nõudeid.

Nendest seisukohtadest lähtuvad kultuuritöö ülesanded: 1) kultuurivarade loomine ja selleks kõigi rahvas peituvate jõudude kasutamine ning tööle rakendamine, 2) kultuurivarade levitamine ja 3) nende rakendamine elukujundamise protsessi. Kõige selle juures tuleb olla kontaktis rahvaga: selgitada olemasolevaid tõelisi vajadusi, aga ka eeldusi, et kultuuritöö areneks võimalikult lähedas kokkupuutes rahva hingelaadiga ja suudaks ka siis rahuldada tõelisi tarbeid. Edasi peab kultuuriline tegevus olema võimalikult liikuv, suuteline kohanema olukordade ja vajadustega — et mitte jääda õhku rippuma. Ta peab olema painduv, peab võima algatada uusi üritusi, et vajadust mööda katseidki teha otstarbekamate teede ja viiside leidmiseks; ta peab suutma olla tegev organiseerivalt — seltskondlike jõude kogudes ning koondades ja tööle rakendades.”

Autor püstitab järgmised teesid:

„1) meie kultuurielu rikastamise, tihendamise ja kõigeülemise arendamise huvid, 2) rahva kasvatamise vajadus tulevasteks ülesanneteks asetavad seltskonna kultuurilise isetegevuse meie rahvusliku, riikliku ja ühiskondliku arengu tähtsamate tegurite ritta; et ta suudaks täita oma ülesannet, selleks on tarvis hoolitseda 1) vajalikkude soodsate tingimuste olemasolu eest, mille hulgas seisab esimesel kohal meie elu korraldavate ning juhtivate võimude usaldus seltskonna töö vastu, 2) taotlema seltskonna isetegevuse kasvamist mahult ja mitmekesisiduselt ja 3) otsida vahendeid ja viise, kuidas võiks pidevalt suurendada nende meeste ja naiste hulka, kes oleksid valmis kaasa tulema nõnda, et „kulnud kuumavad töös.” — va.

EESTI RAHVUSISELOOMU PIIRJOONI.

„Eesti Kooli” märtsinumbris kirjutab A. V a i g l a „Jooni karakteri kasvatusest koolis”, milles puudutab järgmiselt eesti rahvusiseloomu küsimust:

„Väärtuslike andmeid eesti rahvusiseloomu fikseerimiseks on ülivähe. Allikaina figureerivad küll elavad näited, ajaloolised suurused, ilukirjanduslikud kujud, rahvaluule jne., kuid

kahjuks on kõik need alad läbi uurimata või ainult vähesel määral käsitletud. Leiduvate andmete, vastavate tähelepanekute ja intuiitse tunnetuse varal võime ometi märkida, et väärtuslikest eestlaste iseloomujoonist nõuaksid edasiarendamist (vähemalt säilitamist) järgmised alad: tahtekindlus, visadus, asjalikkus, mõõdukus, häätahtlikkus, koinus, intellektuaalsus, ettevaatlikkus, ustavus, kohusetruudus ning korrektsus (ametialal, sõnas jm.), enesekindlus, edasipüüdlikkus, töökus ja oma maa armastus.

Kuid eestlaste iseloomus leidub mõndaagi, mida peame sublimeerima, ümber kujundama kultuursemaks jõuks. Näiteks individualismi nähtusena esinevat kangekaelsust, jonnit ning oma tahte maksku-mis-maksab läbisurumist peaksime püüdma arendada kõrgemaväärtuslikuks tarmuks. Pisut kahandada tuleks ka usaldamatust ning skepsist. Umbusk autoriteedi vastu on suur, eriti vaimuautoriteedi vastu. Tugeva (eriti mulkide) enesetunde pinnal on tekkinud huvitavaid anekdoote rikkast peremehest ja väesest agronoomist, Kreutzwaldi tundmisest jne. Vabanemist sooviksime alamustundest ja kadedusest.

Kõigi üldiste iseloomuväärtuste (nagu tahtetugevus ehk elava aktiivsuse intensiivsus, otsustuselgus ning otsustuskindlus, püsivus, peenetundelisus, eetiliste imperatiivide tunnustus ning teostus, vastutustunne jne.) harmoonilise väljaarendamise kõrval tuleb meil täita eriti seda saatuslikku iseloomulünka — **sotsiaabiliteedinõrkust**, liitumistungi loidust. Eraklus ühiseis asjus, riiklik-rahvuslikes küsimusis on hädahohtlik ning taunitav. On küsimusi, mille arutlusel ei peaks leiduma mitut mõtet ja millel on ainult üks vastus. Ning meil eestlastena on vähemalt üks säärane küsimus: see on meie rahvuslik olla- või-mitte-olla-küsimus.” — nd.

RAHVUSLIK AUASI.

K. A. Hindrey juhib viimases „Tänapäevas“ tähelepanu sellele, et välismaa kirjanduses valgustatakse võõriti Eesti vabadusvõitlusi Lätimaa vabastamist puudutavas osas. Põhjust kirjutiseks on annud G. Schultze-Pfaelzeri raamat „Die Grosse Grenze“. K. A. Hindrey kirjutab:

„Oma vabadusvõitluse ajalugu oleme kirjutanud ainult meile enestele. Eestikeelne raamat ei levi kaugemale üle piiride. Ja kui meie loeme mõnda võõrkeelset raamatut, siis on ikka ja jälle sees, et meie osa on õieti olnud selles võitluses Riia ümber üsna pisikene. Ja mulle paistab, et vaid meie siin teame, kuidas esmakordselt ja enamlaste käest päätsid Riia linna landesveer ja rauddiviis, Latgallia päätsid poolakad ja meie vabastasime Põhja-Lätimaa enamlastest ja Riia linna sakslaste käest. Muu maailm seda nähtavasti ikka veel ei tea.

Miks aga ongi vaja, et seda teaks ka muu maailm? Kas ei ole see nõudmine mitte edevus? Või tahame mingit tänu?

Ei ole siin ometi vaja pikki põhjendusi. „Meie peame omaks tunnustama ajaloo, mis tegelikult oli meie oma!“ Kui ülemjuhataja kindral Laidoner seda ütles oma hiljutises Tartu kõnes teises seoses, siis jääb see lause siiski õigeks ka Võnnu ja Riia suhtes.

Ja ma lisan: me oleme seda võlgu neile 1000 mehele, kes tegid oma mehetöö viimsema teo ja surid Lätimaa lahingutes. Muidu jäävad õõnsaks kõik meie sõnad vapruste kõnedes, mida peame sõjaväe ja kaitseliidu päevadel ja isamaalistel mälestuspühadel.”

Autor teeb ettepaneku koostada mõnes või paaris võõrkeeles raamat, mis annaks õige ja selge pildi meie Vabadussõjast ka rahvusvahelisele lugejaskonnale.

„Riik ei võiks keelduda toetamast raamatu väljaandmist, milles sees on kõik, nagu ta oli ja nagu ta sündis, kindlate ja vääramatute andmetega. Ja kui see raamat ilmuks meie 25. iseseisvuspäeval, siis oleksime sellegagi väärikalt pühitsenud seda tähtpäeva.“

— nd.

LÖUNAPOOLNE TEE.

Neli päeva pärast Eesti Vabariigi aastapäeva ilmunud Akadeemilise Karjala Seltsi (Åkateeminen Karjala-seura) häälekandja „Suomen Heimo“ number pühendab arvukaid lehekülgi Eestile (üldse 5 kirjutist). Numbril avab Akadeemilise Karjala Seltsi pealik dr. Vilho Helanen kirjutisega „Eteläinen tie“. Ta lausub:

„Meie möödunud aastakümne rahvusmeelse akadeemilise noorsoo üheks juhtlauseks oli: „Ei saa olla iseseisvat Eestit ilma iseseisva Soometa, kuid mitte ka iseseisvat Soomet ilma iseseisva Eestita.”

„Selles tõekspidamises püüti luua kindlad ja lähedased suhted tõusvate haritlассugupõlvede vahel kummalgi pool Soome lahte. See oli samal ajal noorte spontaanne ülesaste meie maa juhtivate ringkondade ja üldse vanema sugupõlve vastu, kelle silmad olid pimesunud läände vahetamisega ja kes ei tahtnud midagi teada lõunapoolsest vennasmaast ega Soome ja Eesti saatuskaslustest.

„Möönatagu, et meie omalt poolt läksime neil aegadel liiga kaugele Skandinaaviast mittehoolimises. See oli siiski terve protestiavaldus nii oma vanema põlve ühekülguse kui ka kõige loomulikumatetele soome nõuetele läänepoolsete naabermaade poolt osakssaava üleõla-vaatamise vastu. Nüüd, kus olukord nimetatud suhtes näib muutunud olevat, pole meil enam põhjust põlata läänepoolsetki teed. Kuid see, kuhu ei ainult mõistus, vaid selle kõrval ka tunne meile teed tähistab, on seepärast ikka edaspidigi lõunapoolne tee.”

Edasi kõneleb dr. Helanen „iga aasta sadade soome ja eesti üliõpilaste üksteisega kui ka vennasmaaga tutvumisest” möödunud aastakümnel ja siis nende sadade kokkusulamisest lähema mineviku aastail mõnekümnele, „kusujuures omavahelised võõruskäigud on oma hingelt kimerdunud juba peaaegu kuiv-ametlikeks, ilma üle tänapäeva ulatuva ühise ehitustaheteta.” Ja edasi:

„Olguigi, et esimene meie rahvaste lähedast tuleviku koostöömimist ehitav soome-eesti akadeemiline noorpõlv oma püüdlustes ebaõnnestus. Olguigi et selle üle Soome lahe loodud omavahelise sõpruse sidemed on suurelt osalt katkenud — kuigi neistki mõni, nüüd katkenuna näiv võib edaspidi osutada siiski säilinuks. Too tee oli igal juhul õige. See on ikka edasigi õige ja me rahvaste tuleviku seisukohalt vältimatut. Seepärast tuleb nüüdsel akadeemilistel nooruspõlvadel mõlemal pool Soome lahte astuda jälle tihedais ridades sellele teele. Tuleb katsuda kas või ikka uuesti, kuni üritus õnnestub ning Soome ja Eesti tulevasele mõranema-tule koostööle luuakse noorsõpruses põhi, mis püsib.

„Möödunud aastakümnel soome ja eesti üliõpilased otsisid ise endile tee teineteise juurde, küsimata ja palumata ametlike ringkondade õnnistust. See oli täiesti õige, sest noorsugu ei ehita nüüdispäeva tarbeks, vaid tulevikku silmas pidades. Ja kui üliõpilaste koostöö üle Soome lahe lähemal aegadel loodetavasti jälle ehitatakse avaraks ja sügavaks, siis ei ole kummalgi poolel lubatud komistada nüüdispäeva määravate ringkondade seisukohtadele. Poliitilised võimurühmitised on oma muutlikkuses vastastikuse ehitustöö seisukohalt ebaolulised. Oluline — see, mida tuleb pidada ainsaks eesmärgiks — on soome ja eesti rahva sõprus ja nende vääramatu saatuskaslus.

„Lõunapoolse tee tähis on ikka edaspidigi seesama: „Ei saa olla iseseisvat Eestit ilma iseseisva Soometa, kuid mitte ka iseseisvat Soomet ilma iseseisva Eestita.””

ÄRGE SÜÜDISTAGE MALENDEID.

Arvo Mägi oma artiklis „Tervikliku üliõpilaskonna suuna s” (Üliõpilasleht nr. 2. 1938. a.) käsitleb meie üliõpilaskonnas valitsevaid lahkkelisid ja jõuab tulemusele, et vaenu algallikad meie üliõpilaskonnas pesitsevad selle vilistlaskonna antagonismis. Ta kirjutab:

„Tekib loomulikult küsimus: kelle või mille huvides ja kelle poolt õieti õhutatakse sellist vaenu? Kõigepealt on siin tegu ebateadliku toimimisega. Tartu üliõpilaskorgride traditsioonidest läbiimbenud õhkkonnas kanduvad nooremale generatsioonile ühes muude traditsioonidega muutmatault üle ka „traditsioonilised vaenlased” — ning suhted üksikute org-ide vahel võivad püsida aastakümnete kaupa muutmatauna, kuigi olud ja inimesed on täiesti teised ning tülide algpõhjused kadunud. Selle olukorra lahendamiseks peaksid astuma vahele just vilistlased ja juurima välja põhjani sellised org-ide vaenuvahekorrad, selle asemel, et neil lasta rahulikult püsida või isegi neid õhutada. On üldiselt teada, et kahe „rinde” vahel püsiv pinge pole mitte johtuv niivõrd rinnete põhilisest erinevusest ja lahkkelidest, vaid peamiselt paari vanema org-i omavahelisist näaklusist, mis on kandunud üle liitudele, kuna suurema osa, eriti nooremate org-ide vahekorrad on täiesti normaalsed, sest neil puuduvad vanad arved klaarimiseks ja samuti tugevad vilistlaskogud, kes majanduslikul ja poliitilisel alal võiksid sarvi kokku lüüa. Selline pingeline vahekorrad liitude vahel on hädaohtlik. See võib tekitada vaenulikkust ka seal, kus seda praegu pole ja lõhestada üliõpilaskonna ka tegelikult kaheks. Viga on ainult selles, et üksikud vanemad org-id mõlemal pool on osanud omavahelised tülid kanda üle mõlemale liidule ja püüavad oma huvides, või õigemini neis org-ides omakorda juhtivas olukorras olevate

kildkondade huvides seda vaenu veelgi õhutada, selle asemel, et katsuda seada jalule normaalset olukorda.

Siin peab midagi tegema. Kuid tegudega tuleb alata mitte üliõpilaskonnast, vaid kõrgemalt. Tuleb lahendada üksikute vilistlaste omavahelised tülid või vähemalt hoolitseda selle eest, et need ei kanduks eesti kasvava haritlaskonna ridadesse. On vale otsida süüdlasi üliõpilaste seast, kuna arvestades nende noorusega on enamik üliõpilasorg-ides tegelik juhtimine vilistlaste käes, milline olukord üliõpilaskondliku reformiga on leidnud ka ametliku fikseeringu. Ärge süüdistage malendeid, vaid kontrollige, et mängijad püsiksid „fair play“ piirides.“

Väga suur osa meie üliõpilaskondliku elu tundjaid jagab Arvo Mägi seisukohti. Kui see nii, siis tekib paratamata küsimus: kas meie üliõpilaskonna reform annab neid tagajärgi, mis temast oodatakse? —va.

PÕLISTE TALUSUGUDE AUSTAMISELE.

„Eesti Kooli“ veebruarinumbris toob Joosep Nõo kirjutise „Eesti põllumehe traditsioonidest“, milles esitatakse tähelepanu väärivaid mõtteid talupojatraditsioonide aukohale tõstmisest ja taaselustamisest.

Oma kirjutises märgib autor, et kui Ameerika Ühendriiges on viimaseil aastakümneil kujundatud meil farmeri nime all tuntud põllumehetüüp, kes talundit võtab nagu äriettevõtet, kes küllaldase rentabiliteedi puudumisel on valmis talupidamisest loobuma ja tegevusala vahetama, siis mujal vaadatakse põllumehekutsele teisiti. Hiinas näit. tunneb end üksikisik igaviku keti lülina ja esivanemate tööpärandi edasikandmine, jätkuv maaviljelemine on hiinlasele juba püha kohustus. Lähemalt on kõrgekultuuriliste põhjariikide peres Norra põline talupojariik. Talupoeg pole seal kunagi olnud orjaks ja talusood on kaitstud talust väljatõrjumise eest. Veel praegu kehtib seal hallist minevikust säilinud talude tagasiostuõigus, mille järgi õigustatud pärija'il teatava rea aastate jooksul on õigus osta tagasi talu taksihinnaga, kui see ajuti olude sunnil on läinud võõraste kätte.

Saksamaa uus riigikorraldus on sugukonnatalul baseeruva talupoja tunnustanud riigi põhiliseks kandeteguriks. On mindud isegi nii kaugele, et seal põlistalupoega kõhelemata võetakse nagu uusaadlit. Ka Soomes on taibatud igavikutraditsiooni tähtsust põllumehe elus. Seal on Põllumeeste seltside Keskliit teinud ilusa algatuse: talupojale, kelle sugu vähemalt 200 aastat on püsinud samas talus, antakse eriline audiplom, mida suurteil põllumajandusnäitustel jagatakse riigivõimu kohalike kõrgemate esindajate poolt erilise pidulikkusega. Niiviisi tunnustatakse talundis töötamist nagu igavikku-haaravat tegevust, tunnustatakse põlvede koostöö vajadust taluelus.

Edasi jätkab autor:

„Eesti põllumehele-talupojale ei ole maa ja talu ka mitte paljas äriiline ettevõte, nagu ta seda on Ameerika farmerile. Eesti põllumehe ja talundi seos on orgaaniline. See on teataval määral isegi hingeline. Meie kirjandus on annud küllaldaselt vastavaid käsitlusi. Kuigi Eesti talupoja-pärisperemehe põlv ei ole pikk, ja kuigi isegi meie nn. vanatalud ei ole sadat aastatki olnud talupoja täie peremeheliku voli all, siis ometi leidub kodumaal väga palju talusid, kus praeguse pidaja-omaniku sugu sama talu varemalt renditaluna põliselt on pidanud ja millega põllumehe sugu on olnud seotud mitu põlve. Eestlane on hoidnud kinni maast, kuigi seejuures hambad sageli on olnud risti. Ja kui meie otsustavalt võime ühineda K. Liidaku ja teiste väitega, et eestlus püsib vaid niikaua kui Eesti maa on eestlaste käes, tugevasti eestlaste käes, siis ei tohiks vähimatki kahtlust olla selles, et läbi raskete sajanidite toodud kutseline põlistraditsioon, hoida kinni maast, tuleb taas tõsta aukohale ja üheks meie ligema aja ülesandeks sel alal oleks põliste talupidajate ja talusugude austamine ning selle kaudu tungi loomine uute põlistalude juurdetekkimiseks ja seniste põlistalude laostumise tõkestamiseks.“

K I R J A N D U S

ALAHINNATUD SANGARLIKKUS.

„Eesti Vabadussõda 1918—1920“ I.

„Ajalugu peab hindama natuke julgemalt ja sellest peab ammutama julgust tuleviku jaoks. Meie Vabadussõda — see on määratu suur tegur, ka siit võime leida ja ammutada vaimustust. Üldse meie võime oma ajalooist leida väga palju seda, mis meid tiivustab tuleviku tegudeks.“

J. Laidoner.

Põhinõue, millele peab rajatud olema ajalooline teos, on selge ja kindel: sündmuste esitamine faktide põhjal, kasutades selleks otseselt või valikukorras kogu asjaomast materjali. Sellele lisandub vahetult teine nõue: sündmuste esitamine õigetes proportsioonides, allikmaterjali antud faktide kriitilise analüüsi põhjal. Esimesele nõudele baseerub sündmustiku deskriptiivse osa täpsus, teisele — otseselt sõltuvalt esimesest — sündmustiku enese ning seda põhjustanud ja selle käiku arendanud tegurite eksimatul hinnang. Teiste sõnadega: ainult allikmaterjali täielikul ja teadlikul kasutamisel on võimalik saavutada ajaloolist tõe, puudulikul, ühekiilisel ja ebakriitilisel — mitte kunagi.

Edasi. Mineviku sündmuste ajalooline vaatlusviis — nende tundmaõppimine ja käsitus — lähtub olevikust: oleviku olukorrale seatakse vastu möödunud sündmuste käik kui oleviku olukorra kaaslooja või otsene põhjustaja. Sellest järgneb paratamatult mineviku sündmuste õpetlikkus tuleviku suhtes, ajaloo tähtsus olevikule suuna ja aluse andjana tuleviku kujundamisel. Mineviku sündmused võivad julgust anda tuleviku jaoks, õhutada suurtele ja julgetele tegudele. Ent samuti võivad nad mõjuda masendavalt, arendada tahtejõuetust ja alistavat apaatiat. Oleneb sellest, mida on kõnelda meile minevikul, ning sellest, kuivõrd õigelt ajalooteadus meile mineviku ta tõelisuses esile manab ja kättesaadavaks teeb.

Eesti Vabadussõda, meie oleviku — riikliku ja rahvusliku iseseisvuse — tegelik rajaja, osutub meie minevikusündmustest eelkõige sääraseks, mille lähem tundmine on otseselt hädavajalik, mille õpetuslikku ja kasvatuslikku tähtsust meie rahvusliku iseloomu mõtte, rahvusliku eneseväärtuse tunde ja rahvuskultuuri arendamisel kahjuks aga vääriliselt pole hinnatud. Mispärast? Kõigepealt sellepärast, et on puudunud Vabadussõda käsitlev ulatuslikum teos, mis oleks annud selleks tegeliku võimaluse ning iseenesest esile tõstnud selle heroilise võitluse laialdase õpetusliku ja kasvatusliku tähtsuse.

Säärast teost on kaua pikisilmi oodatud, selle ootel tuhmusid osavõtnute ja kaasaelanute isiklikud elamused ning kasvas uus sugupõlv, kellele koolipingil suudeti edasi anda peamiselt vaid kõlavasõnaline vormel: võitsime Vabadussõja tänu oma rahvaväe sangarlikkusele ja juhtide andekusele, vaatamata otse lootusetule olukorrale sõja alguses. Vormel fragmentaarse, juhusliku sisuga, mitte selle elava ja veenva, mis kuiva aksiomilise tõe muudab eluliselt-tõeliseks, seega ühtlasi kasvatavaks ja arendavaks. Sest puudus läbitöötatud materjal vastava ajaloolise teose näol.

Teoseks, mis mainitud vormelile annaks vajalise elulise sisu, pidi saama Vabadussõja Ajaloo Komitee poolt koostatav Eesti Vabadussõja ajalugu. Vähemalt lootsime

seada, eriti silmas pidades töö pikka kestust. Nüüd aga, kus enam kui 10-aastase töö tulemusena on viimaks ilmunud selle ajaloo esimene köide, peame avameelselt ütlema: oleme pettunud. Nimelt sellepärast, et sündmustiku esitamine vaatlusaluses raamatus ei vasta käesoleva kirjutise algul mainitud nõuetele, kohustuslikele igale tõsisemale ajaloolisele teosele; ning veel — rõhutan seda —, et sündmuste esitamisel on liialdavalta välja tõstetud negatiivsed nähted heroiliste kahjuks, et viimaseid on a l a h i n n a t u d ning paiguti koguni mitte märgatud.

Allakirjutanu on mujal käsitlenud kõnealuse raamatu üldisi puudusi, vaadeldes eriti Vabadussõja eelsündmuste osa, ning tähelepanu juhtinud vigadele ja puudustele teose temaatilises ülesehituses ja metoodilises käsitluses.* Arvustuse poolt on aga seni peaaegu puudutamata raamatu need eriosad, mis käsitlevad otseselt sõjasündmustikku, alates punaväe pealetungist Narvale 1918. aasta novembris. See on ka mõistev, sest operatiivtegevuse üksikasjalisem arvustuslik vaatlus nõuab vastava allikmaterjali põhjalikku tundmist ning selle käepärast kasutamisevõimalust, seega pikemat aega nõudvat tööd, võrdset uurimusega. Nii on loomulik üksikasjaliste põhjalike arvustuste viibimine, misjuures eeldama peab, et needki arvustused haaravad vaid raamatu üksikuid eriosi, üksikuid sõjasündmuste järke eririnnnetel. Ning see seletab ka, mispärast allakirjutanu käesolevas artiklis esialgu piirdub vaid Viru rinde sõjasündmustiku käsitluse vaatlusega Vabadussõja algjärgul.

Vastava eriosa käsitlus — „Sõjategevus Viru rindel“ — on ligikaudne ja ebamäärane. Mitmeid tähtsaid momente riivatakse vaid pealiskaudselt, peatutakse pikemalt aga ebatähtsatel. Rasketest, segastest, seega just valgustamist nõudvatest küsimustest kas libisetakse kergesti üle mõne vähehõlpsa lausega või antakse huupi otsus, millel ajaloolise tööga vähe ühist.

Piltlik kujutus antakse juba jõudude vahekorra kohta Narva rindel sõjategevuse puhkemisel 28. novembril 1918. Tuuakse küll arvud (lk. 213), kuipalju oli suudetud selleks ajaks koondada sõjaväelasi Narva formeeritavasse 4. rahvaväe polku, kuid jäetakse ütleмата, kui paljudele neist saadi muretseda relvad. Tegelikult oli lugu nii, et 114 ohvitserist ja 481 sõdurist, keda ajalugu mainib kuuluvatena polgu koosseisu, suudeti ööseks vastu 28. novembrit püssidega varustada ainult pooled ohvitserid ja 250 sõduri ümber ning järgnenud hommikul — lahingu ajal — veel poolesaja sõduri ümber. Seega oli polgu tegelik võitlusvõimeline koosseis 28. novembril vaevalt 400 sõjaväelast, juurde arvatud kuulipildurid ning ainult revolveriga relvastatud ohvitserid. Kogu polgu koosseisust osutus nii lahinguvastuse puudumisel kasutamatuks üle 30%. Seda oleks tulnud tingimata ütelda õige pildi saamiseks polgust kui lahingujõust. Samuti sedagi, et ka Narva kaitseleidu 150-mehelisest koosseisust kolmandik oli püssideta.

Tõele ei vasta järgnevalt needki arvulised andmed, mis on toodud kogu rinde, s. t. Narva linna ja Narva jõe joone tegelike kaitsejõudude kohta lahingupäevaks. Raamat väidab (lk. 214), et sel rindel „arvult oli Eesti vägesid 959 tääki 7 kuulipildujaga ja umbes sama palju Saksa vägesid 11 suurtüki toetusel.“ Täägi all mõistetakse teatavasti püssiga relvastatud rivisõdurit-jalaväelast. Narvas 4. polgus oli neid, juurde arvatud sõduritena rivis olevaid ohvitseri, lahingu eel kõige enam 300, lahingupäeval 350. Kui võtame maksimaalse arvu — 350 tääki — ning selle maha arvame antud tääkide üldarvust (959), saame ümmarguselt 600 tääki muid „Eesti vägesid“. Milliseid — sellele vastust pole antud. Lugeja peab siis ise arvama, et need olid kaitseleitlased. Aga nii palju neid ju ei olnud. Narvas ja Narva jõe

* „Eesti Vabadussõda 1918—1920“ I — „Uus Eesti“ nr. 5 s. a. (ilmus tugevasti kärbitult) ja „Eesti Vabadussõja ajaloo“ — „Uus Eesti“ nr. 44 s. a. Vt. ka J. Vasar: „Eesti Vabadussõda I“ — „Varamu“ nr. 1.

joonel oli lahingupäevaks kaitseteenistuses kokku mitte enam kui 230 relvastatud kaitseliitlast, milline arv laseb ennast üksikasjaliselt tõestada. Arvates need maha eelsaadud 600 täagist, jääb 370 tääki „Eesti vägesid“, keda rindel tegelikult üldse ei olnud. Teiste sõnadega — Eesti võitlusjõudude koguarv tääkides Viru rindel Narva lahingu päevaks on liialdatud ligemale 40% võrra!

Hinnates pealetungivaid Vene vägesid Narva-Jamburi rajoonis 2800 täägile, kes olid toetatud 16 suurtüki, 20 kuulipilduja, 1 soomusrongi ja 2 soomusautoga, ning Narva-Jõesuu vallutamiseks suunatud dessantsalka 600—700 mehele kolme sõjalaeva toetusel, jõutakse raamatus tulemusele, et „suhteliselt eestlastega ja sakslastega olid N. Vene väed seega arvult poolteisekordses ülekaalus.“ Juba eeltoodud arvestusest meie võitlusjõudude kohta nähtub, et see võrdlustulemus ei pea paika. Peame aga tõelise jõuvahekorra selgitamiseks mitte unustama veel kaht tõsiasja. Esiteks, et Vene võitlusjõudude hulka pole loetud tääkide arvu Narva jõe taga Krivasoo külast Peipsini; teiseks, et juba lahingu eelpäeval kindlasti teada oli sakslaste osavõtt lahingust vaid paari kompaniiga, kes olid määratud järelsalkadena kaitsma teiste saksa polguosade ja suurtükiväe lahkumist ja sõjavarustise evakueerimist. Vastavalt üteldule suurendades vene sõdurite arvu ning vähendades sakslaste arvu, saame — eesti relvastatud sõdurite ülaltoodud tõelise arvu juures — märksa teissuguse võrdlustulemuse, nimelt, et suhteliselt eestlastega ja sakslastega olid N. Vene väed arvult vähemalt kolmekordses ülekaalus. Lisaks tehniline ülekaal eelkõige kolme sõjalaeva näol, millele meie pool midagi polnud vastu seada.

Narva lahingu kirjeldus ise on äärmiselt ilmetu ja üldsõnaline, kusjuures pole toodud andmeid ei sellest lahingust otseselt osavõtnud võitlejate poolte arvu kohta üldiselt ega kummalgi võitlusrindel — ei Jaanlinna-eelsel ega Joala väljal. Lugeja ei saa mingit ettekujutust, mis tegid lahingus meie 4. polgu osad ning kus ja kui suurel arvul võtsid lahingust osa sakslased. Seejuures on kirjelduses ebatäpsusi, mis tõe kahjuks suurendavad sakslaste osatähtsust. Nii kõneldakse Joala lahingu tähtsaima võidutegurina saksa patareist, tegelikult oli seal ainult üks suurtükk ning seegi jäeti algul meeskonna poolt maha ning sai tegevusse astuda alles siis, kui kohalejõudnud meie 32-meheline salk selle oli päästnud langemisest enamlaste kätte. Üldse peab imestama, kuidas on osatud eestlaste ja sakslaste tegevus Narva lahingu kirjelduses niivõrd kokku sulatada, et meie polguosade lahingutegevusest välja ei paista ühtki iseseisva tegutsemise nähet, ühtki lahingukäiku mõjustanud olulist momenti.

Minnes edasi sõjategevuse juurde Oru—Künnapõhja joonel, tuleb märkida, et siin jällegi antakse ebaõige pilt meie tegelikust võitlusjõust. Sest üteldes (lk. 219), et „sellele 6 km pikkusele positsioonile kogus 30. nov. õhtuks umbes 350 meest 8 kuulipildujaga“ unustatakse juurde lisamast, et 70 mehel nende seast puudusid relvad, ning näidatakse seega meie jõudu tugevamana kui ta oli. Järgnevalt kirjeldatakse täiesti vildakult sellelt joonelt 2. novembril meie esimese soomusrongi ja jalaväsalkade poolt teostatud ulatuslikku luuretegevust.

Konstateerides (lk. 222), et soomusrong sel päeval võttis ette „julge luureretke Vaivara peale“, märgitakse tulemusena, et „soomusrong vallutas koguni Vaivara jaama, kuhu öösiks jäi 4. polgu valvesalk.“ Soomusrongi tegevust on siin alahinnatud, sest läbides Vaivara jaama tungis rong ägedalt võideldes palju kaugemale — kuni Auvere jaamani, sealt enamlased suurtükitulega laiali lüües. Et aga 4. polgu valvesalk oleks ööseks jäänud Vaivara jaama — on müüt, sest peale soomusrongi tagasi-pöördumist asusid enamlased samal õhtul uuesti Vaivara jaama, pealegi suuremate jõududega kui enne. Jalaväsalk 4. polgust anti soomusrongi ülema käsutusse alles rongi tagasituleku järele ning see salk ööbis Oru jaamas.

Ei vasta mitmeti tõele ka samal päeval al.-kapt. Steinmanni juhatusel toimunud 4. polgu salkade (kokku 4 ohv. ja 35 sõdurit) luuretegevuse kirjeldus. Selles on niipalju tõde, et „vastase eelosad tõrjuti kõikjal edukalt tagasi“ ja et „Päite külas läks koguni korda vangistada vähem ratsasalk, kes seal asus puhkusel.“ Õige pole aga väide, et kapten Steinmanni salk jõudis välja „Vaivara mõisa alla, kus selgus, et see punkt on vaenlase poolt tugevasti kaitstud.“ Niikaugemale ta ei jõudnud, vaid ainult Sõtke küalani 6 km siinpool Vaivara mõisa, lüües selle küla juures laiali vaenlase valvetõkke. Küll tungis aga Vaivara mõisa alla soomusrongi dessant al.-kpt. Ratassepa juhatusel, lahkudes rongilt Vaivara kiriku kohal. See dessant selgitas vastase jõudude suuruse Vaivara mõisa all, lüües seal kahtunnilise lahingu samal ajal, kui soomusrong ise pidas võitlust Auvere jaama juures.

Lõpuks nõuab tõe huvides õiendamist veel eelmainitud vene ratsasalga vangistamise kirjeldus. Lugu sellest, et „ettevõtte teostamiseks hiilis vanem-allhov. Kristof Roos nähtamatult salgast väljapandud tunnimehe juurde ja lõi selle püssipäraga uimaseks“ ning et „puhkavate ratsanike vangistamine teostus pärast seda käratult,“ ei ole õige. Kuidas vangistamine tegelikult sündis, selle tõenduseks olgu tsiteeritud vastav osa lpn. Paumann kirjeldest, kelle otsesel juhatusel see toimus:

„Künnapõhja külast saatis kapten Steinmann mind kaheksa mehega Päite külasse. Küla läbi käies sain kuulda, et Puu talus 7 enamlaste ratsanikku öömajal olevat. Kohe hiilisin meestega tähendatud maja juurde. Peremeest, kes juhtumisi õues oli, üle kuulates sain kindlasti teada, et tema majas tõesti 7 ratsameest ööbimas on, kuna teistes taludes punaseid ei olevat. Käskisin meestel püssid laskevalmis seada ja tormasime tuppa. Punased sattusid meie äkilisel ilmumisel segadusse, ainult kaks meest haarasid püssid kätte ja lasksid, kuid kedagi ei riivanud. Silmapilgu jooksul said nendelt sõjariistad ära võetud ja neid vangideks tehtud, peale ühe, kes vastuhakkamise juures maha lastud sai.“

Nii oli lugu tõeliselt. Eksiarvamiste ärahoidmiseks rõhutan, et allohvitser Kr. Roos oli vapramaid sõdureid polgus, kelle nimi väärib esiletõstmist mõne teise lahingusündmuse puhul, siin aga pole õigustatud.

Kui 2. detsembri sündmustik niisiis on esitatud tõtt ja luulet segi põimides, on 3. detsembril toimunud meie üldise vastupealetungi kirjeldus antud niivõrd kehvalt, et selles pole isegi mainitud, kui kaugemale meie vägedel sel pealetungil õnnestus jõuda. Lugejal jääb selgusetuks, kas suutis soomusrong vallutada Vaivara jaama või mitte, sest kirjelduses lõpetatakse vastav sõnavõtt raudtee parandamisega lääne pool jaama. Tegelikult vallutas soomusrong ägeda lahingu järele jaama, lõi laiali 400-mehelise madruste salga ja vähema jalaväeosa, saagiks saades 4 kuulipildujat, ning korraldas rongile juurdeantud 4. polgu kolmanda ja 5. polgu esimese rooduga (kokku 70 meest al.-kpt. Jürgensoni juhatusel) rinde, mida hoidis viie tunni ümber, kontakti otsides 4. polgu pataljoniga, kelle ülesandeks oli pealetung Vaivara mõisa sihis maanteed mööda.

Mis puutub 4. polgu pataljonisse, siis selle tegevus on täiesti surnuks vaigitud: mis ta tegi ja kui kaugemale jõudis — sellest pole sõnagi. Üteldakse vaid, et „lahingu kestel padrunid lõppesid otsa ja jalavägi oli sunnitud tagasi tõmbuma.“ Ometi see pataljon, kuigi, nagu märgitakse õieti, „igale mehele suudeti anda kaasa kõigest 15 padrunit,“ lõi vaenlase välja Päite karjamõisast, kivist tuuleveskist maantee ääres ja piirivalve kordonist mererannal ning tungis välja Türsamäe mõisa alla. Seda pole arvatud vääriliseks mainida ning loomulikult ka mitte tõsiasja, et see pataljon polnud tõelise roodu suurusega, omades lahingujõuna ainult 120 tääki ja 30 ohvitseri. Ega ka seda, et enam kui pooled mehed võitlesid peaaegu paljajalu, sest rännakute ja lahingutegevuse kestel Narvast peale olid jalanõud ära lagunened.

Käsitledes järgnevalt 5. ja 6. detsembri lahingutegevust Oru—Künnapõhja joonel, antakse kohe alguses sellest väärpilt. „Vastase kallaletungikatsed uuele kaitsepositsioonile algasid 5. dets. 1918. Esialgud olid need argsed ja loiid, kuid järgneval päeval kujunesid juba üldiseks pealetungiks suuremate jõududega. Pealööki suunati laevastikutule toetusel piki mere äärt.“ Nii vaadeldav koht raamatus — vildak ja puudulik.

Kõigepealt on eksitav rääkida uuest kaitsepositsioonist, jutt on ometi samast Oru—Künnapõhja joonest. Ning sugugi pole õige, et vaenlase pealetungikatsed 5. detsembril olid argsed ja loiid. Vaenlasel läks korda meie 4. polgu pataljoni rinnet esialgu tagasi suruda ning ainult suurte pingutustega suudeti pealetungijaid tagasi lüüa ja endised seisukohad tagasi võtta. Sellest vaikinine on pataljoni tegevuse järjekordne alahinnang, seda enam, et lahingu kestel kaks vene sõjalaeva kolme tunni ümber pommitasid meie seisukohti, ka Oru jaama ja Jõhvi alevit. Mis puutub edasi vaenlase üldisse pealetungisse 6. detsembril, siis ei sündinud see üksnes laevastikutule, vaid lisaks veel viie väljasuurtüki tule toetusel. Neist ei kõnelda aga lahingu kirjelduses sõnagi.

Et mõista, millist sangarlikkust osutas meie 4. polgu pataljon seda lahingut üldse vastu võttes, toogem siin jõudude vahekord mereäärseks kaitseõiguse, mida raamatus pole tarvilikuks peetud anda. Meie pataljon — 30 ohvitseri ja 210 tääki 3 kuulipildujaga, suurtükke mitte ühtki; vaenlase jõud — vähemalt 800 tääki paarikümne kuulipildujaga, viis väljasuurtükki ja kaks sõjalaeva. Seejuures oli eelmise päeva raske lahingutegevus meie niigi füüsiliselt ülekurnatud poolpaljasjalgse pataljoni viimse võimaluseni ära väsitanud. Ometi see pataljon, mida oleks õigem nimetada rooduks, suutis 6. detsembril mitmekordselt ülevõimsa vaenlasega samm-sammult taandudes võidelda üle nelja tunni, kuni seniste positsioonide lõpliku mahajätmiseni.

Lk. 224 on peale meie pataljoni taganemist Kõrve kõrtsi juurde Jõhvi jaamast ida pool seisukorra iseloomustamiseks toodud pataljoniülema kpt. Liivaku telefonogramm polguülemaale, milles kõneldakse ärevast olukorrast rindel ja reservi vähesusest. Siin on tegemist suure eksitusega. Sest see telefonogramm iseloomustab seisukorda Oru—Künnapõhja joonel öösel enne enamlaste pealetungi, mitte peale lahingut ja pataljoni taandumist, ning on saadetud Voka vallamajast, mitte Kõrve kõrtsi juurest.

Järgmine peatükk — „Taandumine kuni Rakvereni“ — on kõige vigasem ajaloolise tõe seisukohalt ning ühtlasi äärmiselt ülekohtune oma hinnangutes ja otsustes. Omapärane on ses suhtes juba esimene lõige, mis kõlab järgmiselt (sõrendused minut):

„Vastase pealetungi tõkestamiseks tehti meie poolt järjekordne katse vastu panna Jõhvi jaama — Ontika üldjoonel. Selleks oli raudtee ümbrusse Kõrve kõrtsi rajooni koondatud värskeid jõude, nimelt 5. polgu 2. ja 3. rood al-kpt. H. Jürgensoni juhatusel. Ka soomusrong nr. 1 jõudis parandatult rindele tagasi täies koosseisus. Selles olukorras diviisiülema kindral A. Tõnisson, kes sõja algusest peale oli teinud korduvaid katseid enamlaste edasitungi Virumaal mitte ainult seisma panna, vaid nad sealt ka välja visata, käskis polk. A. Seimanil asuda vastupealetungile. Käsk jäi aga kahjaks täitmata.“

Kuna toodud tsitaadis (ja peatükis üldse) ei ole üteldud, millal diviisiülema andis käsu vastupealetungiks, siis rõhutagem, et see sündis 6. detsembril peale lõunat kohe selle järel, kui talle sai teatavaks meie väeosade taandumine Oru—Künnapõhja joonelt Jõhvi jaama rajooni. Käsk saadeti telegraafi teel Rakverest ja see oli sõnasõnalalt järgmine:

„Andeksandmata häbi, et Eesti mehed, Eesti rahvavägi, Eesti maleva Vene punaste kaabakate eest oma kodumaa pinnal otra jookseb. Ajalugu ja tulevased põlvkonnad ei saa seda iialgi andeks andma. Aga meil on ka korralikke mehi, kes kallist

kodumaad röövsalkade eest kaitsta tahavad. Kõik need mehed silmapilk kokku! Tuhandeid pole tarvis! Paarist sajast mõne kuulipildujaga saab küllalt! Soomusrong on Teil Jõhvi teel, kui ta sinna jõuab, saatke ta Oru poole. Suurt teed mööda saatke kõva rusikas paari kuulipildujaga Konju mõisa ja Künnapõhja poole; väike rusikas saatke raudteed mööda soomusrongi järel, ning kõik jõud, mis sellest järele jäävad, saatke suurt teed mööda Voka mõisa poole ja mereääre — ja homme hommikuks on Teil endine positsioon käes. Meie käes on Eesti saatus — kas nüüd, või ei iialgi!“

Teades nüüd käsu andmise aja ja käsu sisu, vaadeldgem, millised jõud tege-likult seisid 4. polgu ülema korralduses selle täitmiseks ning kas leidsid nende hulgas tõesti kõik need v a r s k e d j õ u d, mis on raamatus mainitud. Pilt avaneb järgmine:

Polgu esimene ja ainus pataljon (kpt. Liivak) ei saanud võitlusjõuna üldse tulla kõne alla — ta oli üliväsimusest ja ülepingutusest täiesti võitlusvõimetu. Peale selle pataljoni oli polgu koosseisus aga ainult veel 72-meheline läbikäijate komando (kpt. Aalberg) ja 8-meheline ratsamaakuulajate komando (kornet Krasting). Juurdeantud osad: 30-meheline 5. polgu 2. rood (al.-kpt. Jürgenson) ja soomusrongi suurtükiplat-vorm ühe suurtüki ja 9-liikmelise meeskonnaga (al.-kpt. Laretei). Lisaks veel Eesti sakslaste ratsa-kuulipildurite rühm (rittmeister Gloy), koosseisus 23 meest kahe kuuli-pildujaga; selle asukoht selgitati aga alles kella 9 paiku õhtul, sest ta oli juba hommikul ainustki lasku tegemata pagenud eesliinilt, kuhu ta saadeti kpt. Liivaku käsutusse, jättes täitmata viimaselt saadud lahingukäsu (see rühm varjas ennast järgnevalt Järve mõisas). Need jõud olid ka kõik, kes 6. detsembri õhtupoolikul seisid polk. Seimani käsutuses. — Pandagu tähele: soomusrongi ei olnud, samuti mitte 5. polgu 3. roodu. Meie esimene soomusrong oli veel Tallinnas parandusel, diviisiülema telegrammis mainitud rong kuulus aga lahukivatele Saksa vägedele; ta keeldus täitmast meie huvides ühtki lahinguülesannet ning sõitis vaid seisukorraga tutvumiseks Jõhvi jaama, sealt kohe tagasi pöördudes Püssi jaama, kus asusid Saksa järelväed. Mis puutub 5. polgu 3. roodusse, siis asus see Rakveres.

Küsigem nüüd, teades tõelist olukorda, kuidas oleks võimalik olnud täita diviisiülema käsku? Kuidas oleks saadud moodustada kästus suur ja väike rusikas endise positsiooni tagasivõtmiseks 7. detsembri hommikuks? Eriti silmas pidades, et Oru—Künnapõhja joone vallutanud vastase jõud koosnesid kolmest kütipolgust (3. Viljandi, 1. Tallinna ja 46. vene) mitme juurdeantud osaga — kokku vähemalt 1800—2000 meest, kolmest 3-tollisest ja kahest 6-tollisest väljasuurtükist ning kahest sõjalaevast. — Peaks selge olema, et diviisiülema käsk, ilmselt rajatud ebaõigele kujutlusele olukorrast rindel, polnud inimlikult täidetav. Sellepärast on äärmiselt ülekohtune kõnelda „k a h j u k s“ käsu täitmata jätmisest ning järgneva targu-tusega „erakordsest aktiivsusest“ varju heita kangelaste käputäiele, kelle kohta õigem oleks avaldada imetlust, et nad, peale vaenlase tohutu ülevõimu selgumist eelnenud võitlustes, üldse kõnealusel õhtul ja järgnenud ööl veel rindele püsima jäid, ehkki ei jätkunud jalul seista jaksavaid mehi sellekski, et kõigile vaenlase poolt tulevatele teedele valvetõkked välja panna!

Alles 7. detsembril kujunes olukord sääraseks, et võidi õhtuks järk-järgult kind-lama valve alla võtta Jõhvi jaama — Ontika üldjoon, moodustades sellel — rohkema jõu puudumisel — õre kaitseliini mitmekilomeetriliste vahedega meie üksikute kaitse-salkade vahel. Sest varahommikust peale saabusid nüüd üksteise järele Jõhvi — 5. polgu 1. rood Rakverest, Eesti sakslaste ratsa-kuulipildurite rühm Järve mõisast ning viimastena juba õhtul 5. polgu 3. rood Rakverest ja meie 1. soomusrong Tallin-nast. Samuti oli 4. polgu pataljon peale öösist puhkust Jõhvi mõisas, sooja söögi saamist ning veriste ja paistetanud jalgade sidumist jälle muutunud endiseks lahingu-üksuseks. Nii saabus 8. detsember, tuues kaasa uue võitluse ülevõimsa vastasega.

Raamatus kirjeldatakse seda lahingut järgmiselt (sõrendused minult):

„Meie vastupealetungi asemel jätkus 8. dets. vastase tugev surve mere äärt mööda, mis meie osi sundis seal järjest sügavamale tagasitõmbumisele. Jõhvi jaama rajoonis 5. polgu värsked osad, kes teotsesid 4. polgu ülema käsutuses, löid soomusrongi toetusel sel päeval siiski tagasi kõik vaenlase pealetungikatsed, kusjuures leidis kangelassurma tüse lahingumees — 5. polgu I pataljoni ülem al.-kpt. H. Jürgenson... Pärastlõunal, millal vaenlane oli mere ääres jõudmas juba Purtse jõe suhu, oli polk. A. Seiman sunnitud andma üldise käsu taandumiseks Püssi—Purtse jõe joonel. Selle teostamiseks veel võrdlemisi värsked 5. polgu osad toimisid nagu alati taandumisel. Kuni asuti kohal, sõdisid mehed vapralt ning tuju oli hea. Niipea kui ilmus käsk tagasitõmbumiseks, valgusid mehed suurelt jaolt omavoliliselt laiali.“

Tegelikult oli lahingukäik hoopis teissugune:

Vaenlane algas pealetungi kell 6 hommikul, kuid mitte mere äärt, vaid suurt maanteed mööda, püüdes ümber haarata ja hävitada meie kaitseosa — 5. polgu 2. ja 3. roodu ning Eesti sakslaste ratsakuulipildurite rühma — Kõrve kõrtsi juures. Kui tunniajalise lahingu järele langes selle kaitseosa juht al.-kpt. Jürgenson, taganes kogu kaitseosak soomusrongi asukohale Jõhvi jaama ning sealt, ka umbes tunniajalise lahingu järele, koos soomusrongiga Jõhvi alevi kohta. Niisiis kahe tunni jooksul taandumine 5 km, tõsi küll — rõhutagem seda — ägeda võitluse järele ülevõimsa vastasega, kes tungis peale suurtükitele toetusel. See taandumine sundis 4. polgu ülemat kell 9 hommikul käsu andma kogu kaitseliini tagasitõmbamiseks Järve mõisa, Peeri küla ja Sompa küla joonele põhja poole ning Sompa mõisa ja Tammiku mõisa joonele lõuna pool raudteed. Seejuures said 5. polgu 2. ja 3. rood endale kaitseõiguse Sompa mõisa — Tammiku mõisa joone. Nii lõppes lahingu esimene järk.

Teine järk algas 4. polgu 4. roodu ootamatu ümberhaaramisega kella 11 ajal Järve mõisa juures tugeva vaenlase salga poolt, kusjuures roodul läks korda haardest välja pääseda suurte kaotustega vaenlase risttule all: 28 sõdurist jäid surnutena ja haavatutena lahinguväljale 9 meest, 6 ohvitserist said haavata rooduülem ja kaks nooremat ohvitseri, kellest üks ka maha jäi. Vaenlane teostas oma lahingumanöövri Ontika mõisast tulles, seal pidi aga olema meie 5. polgu 1. rood, kes oli sinna saadetud eelmisel õhtul ülesandega mereäärsed teed oma valve alla võtta. Nüüd selgus aga, et see 5. polgu rood üldse määratud kohale polnud jõudnudki, vaid oli poolel teel rinde taga „ära kadunud“. — Et vaenlase edasiliikumist maanteed mööda takistada, tõmbus nüüd 4. polgu 1. rood Peeri külast suurele maanteele ida poole Järve küla, 4. polgu 4. rood aga asetati valvetõkkeks Järve külast Kohtlasse viivale teele, et takistada vaenlase edasipääsu meie rinde seljataha. Sellega lõppes lahingu teine järk.

Lahingu kolmandaks järguks pidi vastupanu korraldamine Kohtla küla — Saka mõisa üldjoonel, mis nõudis rinde keskkoha ja parema tiiva tagasitõmbamist. Seda ei võidud aga teostada enne 4. polgu 2. ja 5. roodu tagasijõudmist Pikapõllu talust (Edise ja Voka mõisa vahel) ning sama polgu al.-kpt. Leiburgi salga tagasijõudmist Rausvere külast (kümnekond kilomeetrit Jõhvist kagu pool) — nende hommikustelt positsioonidelt. Kell 2 peale lõunat jõudsidki 4. polgu 2. ja 5. rood Sompa külasse, ent samal ajal selgus ühtlasi, et 5. polgu 2. ja 3. rood, õigemini nende jäänused (osa mehi oli juba varemini ära läinud), olid vaenlase eelsalkade ilmumisel taganenud oma seisukohtadelt lõuna pool raudteed ning et vaenlase salgad nende kannul liiguvad meie rinde seljataha Kohtla küla ja jaama sihis. See uus 5. polgu roodude taganemine tõmbas kriipsu läbi edaspidisest vastupanust ning sundis polk. Seimani andma üldise taandumiskäsu ka oma roodudele ja soomusrongile, ootamata al.-kpt. Leiburgi salga jõudmist polgu juurde.

(Järgneb.)

Alfr. Vaga.

Lugejaille.

Käesoleva numbriga alustab ajakiri „ERK” oma kuuendat aastakäiku. Aastakäigu esimene number on küll hilinenu, kuid selle hilinemise eest palume austatud lugejaskonnalt lahket andestamist. Põhjused selleks on olnud tehnilist laadi, mille on tinginud vajalikud ümberkorraldused ajakirja nii tehnilises kui ka toimetuslikus küljes.

Praegusel silmapilgul, kus trükitoodete hindade tõus seadis väljaandja ajakirja aastakäigu hinna tõstmise küsimuse ette, ei olnud aga väljaandjal võimalik nõustuda ajakirja hinna tõstmisega, mis paratamata enesega kaasa oleks toonud takistusi ajakirja ERK kui ainsa sõltumatu, rahvusmõtet kandva ajakirja levikule. Seepärast jäi väljaandja seisukohale, et ajakirja üldhind peaks jääma endiseks, s. o. Kr. 3.—aastas. Teisest küljest jälle tahe tõsta ajakirja nii sisulist kui ka välist külge seadis üles paratamata nõude tõsta ja suurendada ajakirja kausta. Sellepärast ilmub 1938. aastal ajakirja ERK 6 numbrit aastas (aprillis, mais, juunis, septembris, novembris ja detsembris), kuid suurendatud kaustas, ja nimelt iga number vähemalt kolme trükipoogna suuruses.

Samuti on väljaandja kõige suuremat rõhku pannud ajakirja sisulisele küljele. Ta on ajakirja ümber koondanud üle 75 meie rahvusliku elu välja-paistvamaid tegelasi, kelle kaastöö ajakirjale on varutud. Peale selle paneb väljaandja nüüdsest peale suuremat rõhku mitte üksnes ajakirja juhtartiklite osale, vaid samal määral ka ringvaatelisele osale, millest ajakirjas kirjutavad meie rahvusliku elu silmapaistvamad jõud. Nagu käesolevas numbris, nii ka edaspidi on ajakirjas samad ringvaatelised osad. Sellega loodab väljaandja ja toimetuse kolleegium muuta ajakirja sisu elavamaks ja haaramavamaks, võttes eeskujuks välismaa parimad ja juhtivamad ajakirjad.

Kuni siiani on ajakiri ERK olnud meeeldi hinnatud juhtivaks ajakirjaks meie rahvuslikult meelestatud lugejaskonnale. Väljaandja ja toimetuse kolleegium loodavad kindlasti, et ka peale toimunud ümberkorraldusi meie lugejaskonna suhtumine ajakirja ERK mitte üksnes ei jää endiseks, vaid veelgi paraneb ja suureneb.

Käidud tee ei ole ajakirjal olnud kerge käia. Tal on tulnud võidelda paljude raskustega. Ainsa sõltumatu ja rahvusliku ajakirjana on teda nime-tama kipunud mitmesuguste erivärviliste nimedega, kuid ükski neist väljen-dusist ei ole pidanud paika. Ja pu h t r a h v u s l i k u k s j a s õ l t u m a t u k s jääb ajakiri ERK ka edaspidi, olgu meie ühiskonnas lõomavad laine-harjad mis värvi tahes.

ERK-i toimetuse kolleegium ja väljaandja.

Ilmub 6 korda aastas. Tellimishind: aastas kr. 3.—, poolaastas kr. 1.70.

Toimetuse esimees ja vastutav toimetaja: K. Särgava.

Toimetuse liikmed: K. Koljo, V. Nõges, Ed. Roos, E. Salurand, F. Solba.

Väljaandja: Tallinna Eesti Rahvuslaste Klubi, Tallinn, Pärnu mnt. 10—16. Tel. 463-07.

ERK

on ainuke rahvusmõtet kandev ajakiri Eestis

ERK

ilmub 1938. aastal Tallinna ERK'i väljaandel 6 numbrit, iga number vähemalt 3 trükipoogna suuruses.

ERK

on oma kaastöolisteks koondanud üle 50 tuntud kultuuri-, majandus- ja avaliku elu tegelase.

ERK

käsitleb kultuuri-, majandus- ja ühiskondliku elu küsimusi rahvuslikult seisukohalt — iseseisvalt, sõltumatult ja päevakohaselt .

ERK'i

toimetuse ja talituse aadress: TALLINN, PÄRNU MNT. 10-16, telefon 463-07. Posti jooksev arve 131.

RESERVEERITUD

K E V A D I S I
 UUDISKANGAID
 A / S TEKLA
 RIIDEKAUPLUSTEST:
 TALLINN, S. KARJA 15, PÄRNU 6
 HAAPSALU, KURESSAARE, MUSTVEE,
 NARVA, PETSERI, PÄRNU, RAKVERE,
 VALGA, VILJANDI, VORU

Laevaühing G. SERGO & Ko.

TALLINN, BAIKOVI SILD NR. 1, TEL. 314-40 ja 314-85

Telegr. aadr. „SERGOKO“

REGULAARSED LAEVAÜHENDUSED:

Tallinn — Helsingi

Tallinn — Visby — Kopenhagen

Tallinn — Heltermaa — Orisaare — Triigi — Sõru-Orjaku

Tallinn — Käsmu — Sillamäe — N. Jõesuu — Narva

Virtsu — Kuivastu

Rohuküla — Heltermaa

VÄLISLIINIDE ESINDUSI, LAEVAMAAKLERID JA SPEDITSIION

Moosaid
kevadundiseid

KLEIDIRIIDEID

*

COTTON SIIDISUKKI

*

ELASTSET INTERLOKK

TRIKOOPESU

soovitab

A.-S. O. Kilgas

Hind 60 senti.